

2024 • 10

LXXVII. évfolyam • október

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 5 lej

Tartalom

Balla Sándor: Az első villamosok Nagyváradon 3

emlék-lapok

Bede Erika: Egy üres szék története.
Amiről a történelemkönyvek nem beszélnek 4
G. Szabó Ferenc: A fotosi Porzsolt család a 19. században. 11

enciklopédia

Tar Károly: Százéves az Erdélyi Szépmíves Céh (2.)
Porosodó hagyományunk, avagy az újraalakult céh csődje és tanulságai . . 14
Erdős Zoltán: A reformáció bölcsője.
A korai protestantizmus történeti hagyománya Baranyában1. 18
Tőkés Lóránt: „...ragadd meg a kunt övénel fogva...”
Az övfogas mitológiai háttere és archaikus formái
a Szent László-falfestményeken. 24

Lapszámunk szerzői:

Bede Erika – tanár, helytörténész, Sepsiszentgyörgy
Erdős Zoltán – történész, helyismereti könyvtáros, Pécs
Tar Károly – író, Lund (Svédország)
Tőkés Lóránt – lelkipásztor, Oklánd
G. Szabó Ferenc – költő, író, közíró, Gidófalva

A címlapon Huszka József akvarellmásolata Szent László és a kun vitéz birkózásáról a sepsibesenyői templomban. Kép: Isó M. Emese – Kollár Tibor – Kovács Gergely (szerk.): *Lovagkirály*. A hátsó borítón az Orion csillagkép. Forrás: pixabay.com

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Szabadság

Az első villamosok Nagyváradon

A századforduló éveiben öt napilap és számos kulturális periodika működött az alig több mint ötvenezer lélekszámú Váradon, továbbá országos hírű redakciók, nyomdák és lapok székhelye volt az Ady által Körös-parti Párizsként emlegetett partiumi város. Várad a monarchia egyik leggyorsabban fejlődő települése volt, ebben pedig a kőszínházak, a kabarék és orfeumok, a szabadkőműves páholyok, az uradalmi és püspökségi birtokok, valamint a sokrétű ipari kezdeményezések és tevékenységek is kulcsszerepet játszottak, amelyek anyagi alapot teremtettek egy fiatalos, pezsgő kulturális élethez, és lehetővé tették a városközpont sajátos arculatának a kialakítását.

A vasút megépítése közlekedési szempontból is nagyon meghatározó volt, és bár a helyi ipar nem mindig fejlődött zökkenőmentesen, a 19. század végén időszerűnek tűnt kiépíteni egy vasúthoz csatolható városi teherszállítási rendszert, majd megszervezni és elindítani a városi személyszállítást.

Mint az Nagy István, Páll József és Zsíros Attila Álmaiban csönget egy picit. Százéves a villamosközlekedés Nagyváradon című 2006-os kötetéből kiderül, 1872-ben, majd 1879-ben is benyújtottak egy tervezetet Váradon lövasúti teher- és személyszállításra, és bár a projekt egyik esetben nem valósult meg, ez a törekvés nagyban meghatározta a később megépülő helyi villamoshálózatot. Az 1880-as években már a gőzvontatású teherforgalom kiépítése volt a cél, a gőzüzemű, normál nyomtávú tehervágány tűnt ugyanis – a várható zaj- és levegőszennyezés ellenére – a legkézenfekvőbb megoldásnak, mert lehetőséget biztosíthatott a nagyvasúti vagonoknak eljutni a gyártelepekre és a városközpontba. Nem sokkal később létrehozták a Nagyvárad-i Gőzmozdonyú Közúti Vaspálya Társaságot, amely kiépítette a városi hálózatot, majd 1882. augusztus 28-án beindította a vasúti teherszállítást – kezdetben két darab gőzmozdony teljesített szolgálatot 4,2 km-es távolságon.

A századfordulóra a nagyvárad-i villanytelep megépítése egyre fontosabb kérdéssé vált. A világítást 1903-ig a légszeszgyár biztosította, és mivel lejárt a velük megkötött szerződés, a honatyáknak dönteniük kellett: meghosszabbítják azt, vagy kialakítják a villanytelepet, hogy létrejöhön az az energiaforrás, amelynek a segítségével kiépíthető a villamos közlekedés. (Temesváron ekkor már jó ideje villamosok közlekedtek, a villanyvilágítást pedig 1860-tól biztosították a bányászati városban; a régiórivális Debrecenben viszont csak 1911-ben indult el a villamosközlekedés.) A városi tanács végül – Rimler Károly polgármesterrel és Károly Iréneusz József premontrei szerzetessel, fizikatanárral az élen – a villanytelep megépítése mellett döntött, így Nagyvárad nemet mondott a gázvilágításra, és igent az innovációra, így végül 1903-ban elindulhatott a villamosenergia-termelés.

Érdekes fejlemény, hogy akkoriban sokan úgy vélték, az 5 km/h-nál nagyobb sebesség káros lehet az emberi szervezetre, emellett a villamost egy veszélyes közlekedési eszköznek tartották sokan azért is, mert a polgárok 600 voltos üzemszültségű felsővezetékek alatt járnak-kelnek. Sok lakos nem akarta engedni, hogy a felsővezeték-tartókat a házuk falára helyezték, így a városvezetőségnek kártalanítaniuk kellett az érintett ingatlanulajdonosokat. A bérkocsisok is elleneztek a villamosvonalak kiépítését: a mai taxisokhoz hasonlóan a kávéházak, a színház mellett álltak, és bárki igénybe vehette a szolgáltatásaikat. Viszont jól tudták: ha kiépül egy olcsó, jó minőségű tömegközlekedés a városban, komoly bevételektől eshetnek el.

A várad-i villamosvontatás 1903-ban indult el, az első villamost 1906. április 25-én engedték útjára. A nagy napról így cikkezett a Nagyvárad-i Napló az április 26-ai számában: „Zöld gallyakkal ékesítve jelentek meg a tegnapi hajnalon a villamos kocsik, mintha glóriás hősök tartották volna bevonulásukat a kultúra új városába, körülvéve a rajongók egész seregétől... A tegnapi reggelen szárnyra kelt az első villamos kocsik. Két irányból, a Nagyteleky és a Kert utca felől a vasút felé. A többi útvonalon csak szombatban kezdődik az élet...”

A szerelvények kezdetben három vonalon haladtak: az első villamosvonal a Főpályaudvarról indult, áthaladt a Főutcán, a Bémer téren, a Szent László téren, a Kossuth utcán, a Nagyvásár téren, a Kolozsvári úton, egészen a várad-velencei pályaudvarig; a kettős vonal a Szent László térről indult, áthaladt a Teleky utcán, majd az aradi úti huszárlaktanyánál ért véget; a hármas vonal szintén a Szent László térről indult, áthaladt a Kert utcán, és a Rhédey kertig tartott.

Az első napon nagyjából ötezer villamosjegyet adtak el, ez a helyi lakosság úgy egytizedét jelentette; a szerelvények este tíz óráig jártak a városban. És bár csak április végén indult útjára az első villamos, a hátralévő bő nyolc hónapban közel másfél millió jegyet adtak el a forradalmi tömegközlekedési eszközre, 1907-ben pedig ez a szám 2,2 millióra nőtt, az 1910-es években pedig évente már közel négy millióan utaztak a várad-i villamosokon.

Bede Erika

Egy üres szék története

Amiről a történelemkönyvek nem beszélnek

A második világháború és az azt követő kommunista diktatúra az emberi szenvedés és a túlélés történeteit hagyta örökségül. A történelemkönyvekben száraz tényekként megjelenő események mögött valódi emberek sorsfordító drámái bontakoznak ki, melyek mélyen átélt érzelmeket és emberi tragédiákat rejtenek. Ezek a történetek nem csupán a nagy történelmi folyamatok részei, hanem olyan személyes élmények, amelyek hatása generációkon átívelve él tovább. A családok és közösségek ezeknek az emlékeknek a megőrzésével tartják életben elődeik küzdelmeit és szenvedéseit, megőrizve ezzel az emberi történelem valódi arcát.

E sorok írójának a célja az, hogy feltárja és megőrizze egy kis háromszéki falu, Papolc egyik családjának történetét, amely az államosítás és kollektivizálás kegyetlenségeivel szemben állva küzdött a túlélésért. A személyes visszaemlékezések révén kirajzolódik id. Bede Zoltán és családja sorsa, amely a kitartás, a hit és az emberi méltóság megőrzésének példájává vált a legnehezebb időkben is.

A történet középpontjában a családfeje áll, aki 1940 és 1944 közt részt vett a román hadsereg hadgyakorlatain és a magyar hadsereg tagjaként a világháborúban, majd a kommunista rendszer elnyomásának áldozataként átélte a legkegyetlenebb román kommunista börtönök és munkatáborok – Periprava, G.A.S. Roseți – szenvedéseit. Nyolc-hektárnyi földbirtokának és szabadságának védelme miatt szembeszállt a kollektivizálás követeléseivel, amiért politikai fogolyként megaláztatások és kínzások sorát kellett elszenvednie.

A meghurcolt ember története nem csupán egyéni drámát tükröz, hanem a rendszer által eltiport emberek kollektív szenvedését és bátorságát is. Az ő személyes küzdelme és kitartása példaként szolgál mindenki számára, hiszen a legnagyobb nehézségek közepette is megőrizte emberségét és tisztességét.

Ugyanakkor nem csupán id. Bede Zoltán sorsát kívánom bemutatni, hanem átfogó képet szeretnék nyújtani arról a korszakról is, amelyben élt. A 20. századi történeteket személyes vallomások és visszaemlékezések, levelek, dokumentumok alapján mutatom be, ezek hiteles képet festenek a második világháború és a kommunista elnyomás kegyetlenségeiről, valamint a túléléshez szükséges emberi erőről.

A diktatúra előtti élet (1927–1950)

A kis háromszéki székely faluban, Papolcon, tősgyökeres református papolci családból származó Bede Zoltán és Kelemen Irma sorsa 1927. április 17-én, a rokonság, falusfelek és Isten színe előtt a papolci református templomban örökre összefonódott. Az esküvőt követően alig telt el öt év, és máris beköltözhetek gyönyörűen berendezett, modern otthonukba, amit ők ketten terveztek meg, és szülői segítségével meg is valósítottak. Az otthonteremtés éveitől kezdve az ősi nemes Bede-porta udvarán két kisgyermek kacagása és hancúrozása töltötte be csakhamar a teret, boldogságot és reményt hozva a család életébe.

Bede Zoltán, a nagytatám, becsületes, halk szavú gazdaember volt, szerető férj és három gyermek édesapja. Életét nyolchektárnyi földbirtoka és a mindennapi családfenntartó munkája határozta meg. Csekély birtoka szerény megélhetést biztosított a kezdetben még négytagú családnak, mely 1941-ben a harmadik fiúgyermek megszületésével, a kis Zoltival bővült öttagúra.

Békeidőben, amikor nem a front kegyetlen valóságával kellett szembenéznie, Bede Zoltán számára a családi gazdaság jelentette az élet alapját és a szívének legdrágább menedéket. Ez az otthon volt a nyugalom szigete, ahol minden egyes munkafolyamatot szeretettel és gondoskodással végzett el,

Bede Zoltán és családja sorsa, amely a kitartás, a hit és az emberi méltóság megőrzésének példájává vált a legnehezebb időkben is.

Id. Bede Zoltán az 1950-es években

tudva, hogy ezzel biztosítja szerettei jövőjét.

Kora hajnalban kezdte meg a munkát, és fáradhatatlanul dolgozott a földeken, hogy biztosítsa családjá számára a szükséges javakat. Az ősi székely hagyományokat ápolva, büszkén mutatta meg gyermekeinek a föld szeretetét és tiszteletét. Munkáját sosem értékelték pénzben, de ő a családjá boldogságában és jólétében látta az igazi kincset.

Élete és munkája példaként szolgált a falu lakói számára. A Református Dalkör és az Önkéntes Tűzoltóegylet tagjaként példaértékű volt a közéleti tevékenysége is. Nemcsak az egyesület célkitűzéseinek megvalósításában, hanem a közösségi események szervezésében is aktívan részt vett. Hozzájárult a helyi közösségi élet gazdagításához, támogatta a kulturális rendezvényeket, és tevékenyen részt vett a faluközösség összetartásában.

Az 1950-es évek elején, amikor a kommunista hatalom a mezőgazdaság kollektivizálására törekedett, Bede Zoltán elutasította, hogy földjeit és mezőgazdasági gépeit átadja a termelészövetkezetnek. E döntése nem csupán egyéni szabadsága védelmét jelentette, hanem a rendszer egésze elleni nyílt ellenállást is. Az állam szemében ez a tett árulásnak számított, és ő hamarosan az államhatalom célkeresztjébe került.

A kollektivizálás és az ellenállás évei (1950–1958)

A kollektivizálás, mint a kommunista rezsim egyik központi intézkedése, radikálisan átalakította az emberek életét. A földek és egyéb termelőeszközök

állami tulajdonba vétele jelentős gazdasági és társadalmi változásokat hozott. A Bede család, amely jelentős földdel és vagyonnal rendelkezett, a kollektivizálás elsődleges célpontja volt. Az állam mindent megtett, hogy érvényesítse akaratát a család birtokain, ám Bede Zoltán nem hagyta magát, és bátran szembeszállt ezzel a politikai nyomással. Bátorsága és eltökéltsége ellenére sem sejtette, hogy egy hatalmas, könyörtelen gépezet fogja eltiporni, hiszen a kommunista rendszer terjedését egyetlen ember ereje kevés volt megállítani. Az igazság és a becsület nevében vállalt küzdelem azonban elkerülhetlenül tragédiába torkollott.

A Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (C.N.S.A.S.) Nr. P 1912/2015 jelű, román nyelvű dokumentumból a következő magyar fordítást idézem: „Az Ön nagypapja szerepel az alábbi számú dossziében az archívumban: F.I.6023/Covasna. Az alábbi információk találhatók róla: 1940 és 1944 között az Erdélyi Párt tagja volt Papolc községben, Kézdivásárhely Rajonban. 1951-ben egy év börtönbüntetésre ítélték.” További dokumentumok feltárják, hogy bár 1951-ben elítélték, végül nem kellett börtönbe vonulnia. A hatalom pénzbüntetésre módosította az ítéletet, amelyet azért szabtak ki rá, mert ellenállt a rendszernek, és nem engedte, hogy a termelészövetkezet kiszajátítsa földjeit.

Kora hajnalban kezdte meg a munkát, és fáradhatatlanul dolgozott a földeken, hogy biztosítsa családjá számára a szükséges javakat.

1951-től kezdődően tehát az állami hatóságok fokozott figyelemmel kísérték minden lépését, és az ellenállása miatt különféle zaklatásokkal, fenyegetésekkel és politikai nyomásgyakorlással próbálták rákényszeríteni, hogy elfogadja a kommunista hatalom akaratát. Az állami retorziók során vagyontát elkobozták, letartóztatták, súlyos politikai vádakkal sújtották. Először hatalmas pénzbírságot szabtak ki rá, a börtönbüntetés csak később, évtizednyi üldözés után következett be. Bede Zoltán története a közösség számára elrettentő példaként szolgált, bemutatva a rendszerrel szembeni nyílt ellenállás következményeit.

A Bede család, amely hosszú időn át köztisztviselőnek örvendett, és becsületességéről, egyenességéről volt ismert, mélyen megaláztatónak érezte azt a cikket¹, amely 1951-ben a *Falvak Népe* című újságban jelent meg. Az írás nemcsak a család jó hírnevét sértette, hanem méltatlan módon próbálta aláásni azt a tiszteletet, amit évtizedek alatt kivívtak maguknak a közösségben. Ebben a cikkben az újságíró, Asztalos Ferenc elítélően beszél a családfőről, Bede Zoltánról, mint rendszerellenes egyénről, aki ragaszkodik a földbirtokához, és ezáltal hátráltatja a mezőgazdasági termelészövetkezet létrejöttét Papolcon. Az ilyen nyilvános megbélyegzés mély sebeket ejtett a család önértetén, és fokozta az érzelmi terheket, hiszen a közösség egy részének szemében el-lenséggé váltak, a kuláklisztára felvettek és a megbélyegzettek közé sorolva őket.

A családra kirótt adók mértékének áttekintése

Az adóterhek mértéke különösen megterhelő lehetett a család számára. A következő dokumentumok bepillantást nyújtanak a nehézségekbe, amelyekkel Bede Zoltánnak és családjának szembe kellett néznie:

– A 382/53-as értesítés (Înștiințare de plată, Regiunii Aut. Magh. Tg. Secuiesc) szerint Bede Zoltánnak 926 lej mezőgazdasági adót kellett fizetnie. Az okirat szerint a család birtokában 4,35 hektár föld, 4 nagyobb állat és a birtokból származó 3920 lejes éves jövedelem volt.

– 234/54-es értesítés (Înștiințare de plată, Regiunii Aut. Magh. Tg. Secuiesc) szerint 849 lej mezőgazdasági adót köteles fizetni Bede Zoltán. Ekkor 4,35 ha földbirtok, 1 tehén, 3 juh, 1 disznó, 2 ló és a birtokból származó 3156 lejes évi jövedelme volt a családnak az okirat tanúsága szerint.

– A 484/1958. szeptemberi értesítés szerint, melyet ugyancsak a Kézdi rajoni Magyar Autonóm Tanács adott ki a 379/1957-es dekrétum alapján, a Bede családra kirótt mezőgazdasági adó 1028 lej. Ekkor 4,35 ha földbirtok, 5 nagyobb állat és a birtokból származó 4478 lejes évi jövedelme volt a családnak az okirat tanúsága szerint.

Nagytatám számára rendkívül nehéz feladat volt előteremteni a pénzt az adók kifizetéséhez 1958-ban, amikor már folyamatban voltak ellene a törvényszéki tárgyalások, amikor a család anyagi és érzelmi szempontból is megpróbáltatásokkal nézett szembe a

Id. Bede Zoltán (1902. szeptember 16. – 1982. november 18.) és felesége, Bede Irma (született Kelemen, 1909. július 27. – 1994. október 4.)

politikai üldöztetés és az elkerülhetetlen börtönbüntetés árnyékában.

Alább néhány hivatalos irat adatait közlöm, amelyek jól tükrözik, milyen súlyos terheket róttak a családokra az állami beszolgáltatások.

– A 395/1954-es *Obligațiunea de predare* (Beszolgáltatási kötelezettség) című könyvecske szerint Bede Zoltán köteles volt az államnak beszolgáltatni a következőket: 429 liter tej, 10 juh, 127 kilogramm hús, 27 kg zsír, 19,5 kg gyapjú, 159 kg búza, 29 kg zab, 92 kg kukorica, 29 kg más szemes növény termése, valószínűleg bab, 832 kg burgonya. Emellett a következő állatokat kellett beszolgáltatni: 4 borjú, 3 disznó. Az állatok leadásának pontos dátuma és iktatószáma is fellelhető a könyvecske 11. oldalán.

– A 327/1953-as *Carnet de predare* (Beszolgáltatási füzet) 500 liter tejkvóta beszolgáltatásáról tesz tanúbizonyságot.

– Az 5/1955-ös *Obligațiune* (Kötelezettség) szerint Bede Zoltán a következőkre köteleztetik: júliusban 37 szekér tűzifát, 10 szekér műfát köteles szállítani a kollektívnek, augusztusban 25 szekér tűzifát, 7 szekér műfát, szeptemberben 25 szekér tűzifát, 5 szekér műfát. Mind Ezeket a munkákat ingyen, saját szekereivel és lovaival kellett elvégeznie.

Ezek a példák jól illusztrálják a kötelező beszolgáltatások és ingyenmunkák rendkívüli mértékét, amelyekkel Bede Zoltánnak és családjának szembe kellett néznie. A dokumentumok által

rögzített adatok nem csupán az állami kötelezettségeket mutatják, hanem arra is rávilágítanak, milyen szívós és fárasztó munka volt minden egyes nap a fennmaradásért küzdeni. A beszolgáltatási kötelezettségek súlya és az ingyenes munka terhe komoly próbatételt jelentett, amely mind fizikai, mind érzelmi értelemben mély nyomot hagyott az életükben. Az állami intézkedések brutalitása jelzi, hogy milyen nehéz lehetett fenntartani az emberi méltóságot és megélhetést egy olyan időszakban, amikor a személyes erőfeszítések gyakran háttérbe szorultak az állami érdekek szolgálatában.

A diktatúra alatt élni hatalmas kihívásokkal járt, hiszen az állandó bizonytalanság és félelem légköre mélyen beleszövődött a Bede család mindennapjaiba, ahol a megélhetési nehézségek és az érzelmi teher állandóan jelen voltak, súlyosbítva a már amúgy is nehéz életkörülményeket.

Bede Zoltán mint politikai fogoly (1958. október 8. – 1959. október 7.)

Egy sötét éjszakán, amikor a család már csendesen aludt, egy fekete autó gördült a Községháza elé, és az éjjeliőr határozottan kopogtatott a Bede-ház ajtaján. E pillanatban a család tagjaiban félelem és aggodalom keveredett, hiszen tudták, hogy ezek az érkezések mindig

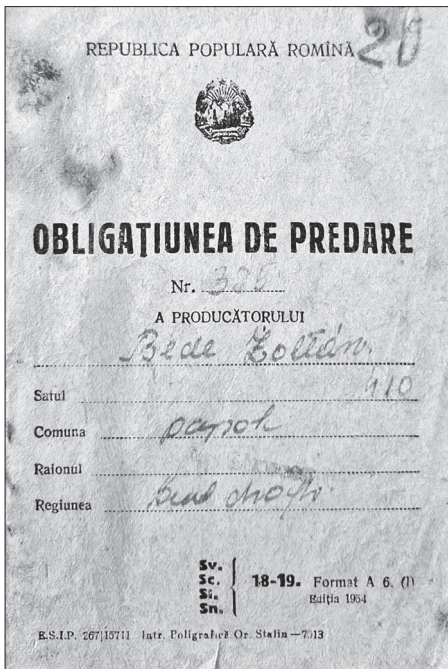
valami szomorú és ijesztő eseményt jelentenek. A családfőt kereste, és átadta a „fejesek” üzenetét, miszerint azonnal jelenjék meg a Községházán. Felesége sírt, sikoltozott rémületében. A három fiúgyermek döbbenetesen vette tudomásul, hogy apjukat elvitte magával az éjjeliőr, és nem tért haza. Sem azon az éjszakán, sem másnap, sem a következő hónapban. Másnap tudták meg, hogy még azon a hajnalon elvitték a faluból ismeretlen helyre. Hosszú hónapok múlva érkezett az értesítés, hogy életben van Peripraván (Formație M.A.I. 0830 G.R., Raionul Tulcea).

Azon az éjszakán nemcsak id. Bede Zoltánt, hanem még két kiscsajda falustársát, Bede Barabást és id. Szász Gergelyt is elhurcolták. Először a kézdivásárhelyi Rajoni Milíciára vitték őket, onnan vonattal küldték másnap a feketehalmi börtönbe, ahol azzal az ígérettel hitegették őket, hogy hamarosan hazatérhetnek. De a hatóságok nem tartották be szavukat: Bede Zoltánt és rokonát, Bede Barabást a Duna-delta mélyén, az ukrán-román határt képező Chilia-ág partján fekvő peripravai munkatáborba kényszerítették, sok száz erdélyi rabbal együtt.

A diktatúra alatt élni hatalmas kihívásokkal járt, hiszen az állandó bizonytalanság és félelem légköre mélyen beleszövődött a Bede család mindennapjaiba.

A deltai körülmények durvák voltak, a rabság minden napja újabb és újabb szenvedéseket tartogatott. Elsősorban az éhezés jelentette a legnagyobb megpróbáltatást. A tábor egy szigeten helyezkedett el, ahol víz vett körül mindent. A kemény fizikai munka nagyon megterhelő volt, különösen nagyteremtő számára, akit nádvágásra kényszerítettek. Emellett az élelmiszereit is folyton ellopják rabtársai, ami tovább nehezítette a rabsorsát. A munkatábor körülményei között az odahurcolt ártatlan emberek életének minden egyes napja megmérettetés volt, ahol az embertelenség és a kegyetlenség közepette életben kellett maradni, mert tudták, otthon rettegésben él a családjuk, és várja haza őket.

A kommunista rendszer nemcsak a családfőt, hanem az egész családot is súlyos megpróbáltatások elé állította. Nagymamámra, aki egyedül maradt a

Beszolgáltatási könyv
a Román Népköztársaság idején

kiskorú Zoltán fiukkal, nagy terhet rótt a mindennapi élet fenntartása. Ekkorra a két idősebb fiú, Ferenc és Lajos már saját életét élte, távol Papolctól. Tisztában voltak a helyzet súlyosságával, és mindent megtettek, hogy támogassák egyedül maradt édesanyjukat és kiskorú öccsüket. Miután kiderült, hogy édesapjuk hol tartózkodik, rendszeresen küldtek élelmiszer-csomagokat – amennyire lehetőségeik engedték –, próbálva enyhíteni az otthon maradt édesanyjuk és öccsük szenvedéseit, és megőrizni a családi összetartást.

A rabság első hónapjaiban a levelek és hírek hiánya csak fokozta a család tagjainak szorongását és kétségbeesését, hiszen semmilyen értesítést nem kaptak arról, hogy Bede Zoltán jól van-e, vagy milyen körülmények között él. A család nap mint nap várta a hírt, hogy egy szilárd információval és megnyugtató üzenettel végre eloszlathassák a sötét felhőket, amelyek fölöttük gyülekeztek. Az aggodalom és a bizonytalanság légköre mindennapi életüket áthatotta, és a várakozás gyötrelme az idő múlásával egyre elviselhetetlenebbé vált számukra. Csupán az imádkozás segített elviselni ezeket a nehéz kezdeti hónapokat.

A távoli idegenbe kényszerített családfő mindig hazagondolt, felesége és három fia után vágyakozott. A hideg téli hónapok különösen nehezek voltak számára, hiszen hiányzott neki a meleg otthon nyújtotta biztonság és szeretet. A forró nyári napokon pedig az otthoni földeken végzett munka emlékei törtek

elő benne, ahol feleségével vagy fiaival együtt dolgozott korábban. Az ünnepek idején még inkább érezte a magányt és a távolságot, hiszen ezek az alkalmak mindig a családi összetartozást jelentették számára. A felesége minden nap aggódott érte, és lélekben együtt volt a messzi távolban raboskodó szeretett urával. A fiúk is érezték apjuk hiányát, és próbálták helyettesíteni őt a gazdaságban, valamint a mindennapi életben, azonban a családi egyensúly megbomlott.

Az ünnepek közeledtével a család szívében szomorúság és hiányérzet uralkodott, hiszen az ünnepi asztalnál egy üres szék mindig emlékeztette őket arra, hogy a családfő nincs velük.

Levelek jönnek, mennek

Bede Zoltán és családja sorsát azon a mintegy félszáz levélen keresztül ismerhetjük meg, amelyeket feleségével és fiaival váltott katonasága, és később politikai fogsága idején. Korhű üzenetek ezek a tábori lapok, levelek a múltból, amelyek megörökítik a küzdelmeit, fájdalmát és a reményt, amely mindvégig kísérte őt. Minden levél, amely életének történetéből származik, egy-egy érzelmi pillanatot örökít meg, megmutatva, hogyan élt és szenvedett ő maga és otthon a családja.

A politikai fogoly feleségének, Bede Irmának gyakran szembe kellett néznie a közösség gyanakvásával és a kirekesztés fájdalmas valóságával, miközben próbált megmaradni az elvek és a családi értékek mellett. Az ilyen igazságtalan bánásmód és a nyilvános megszégyenítés mélyen megviselte, de egyben megerősítette a kitartásban és túlélésben.

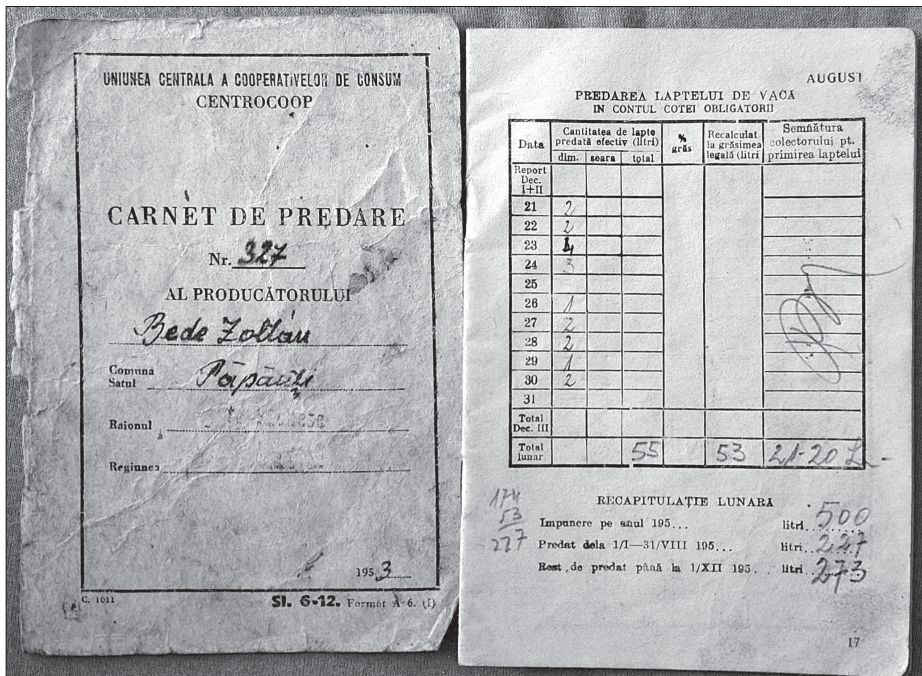
Rabságban sínylődő férjének írt egyik levelében leírta vasárnapi templomlátogatásának keserű tapasztalatát. Szégyenérzettel töltötte el, hogy férje nem lehet mellette, és magányosan kell szembenéznie a szúrós tekintetekkel. Az egyedüllét és a megalázó helyzet megviselte őt, és úgy döntött, hogy többet nem megy közösségbe, ahol ilyen fájdalmas élményeket kell átélnie. Mélységesen szomorú volt amiatt, hogy férje távollétében kénytelen elzárkózni a társasági élettől, mivel a közösségben való megjelenés csak tovább növelte a lelki szenvedését. Az igazságtalanság és a kirekesztés érzése áthatotta mindennapjait, és még inkább elszigetelte őt a környezetétől, miközben próbált erőt meríteni a férjéhez írt levelekből és a családja iránti szeretetből.

A peripravai pokol szorításából mindössze egyetlen értesítő postai lap érkezett haza, hat végtelenül hosszú hónap alatt. Ezt a lapot román nyelven, egy ismeretlen személy kézírásával küldték Bede Zoltán nevében. Az üzenet hideg távolságtartása és az ismeretlen kéz írása tovább növelte a család aggodalmát és fájdalmát, hiszen szerették sorsa és állapota teljes homályban maradt számukra. További gyöttrő félelemérzést keltett nagymamában az a mondat, amely hideg és személytelen módon hangzott a rövid értesítésben: „Írjatok ti is románul!” Ez az egyetlen mondat mintha csak tovább mélyítette volna a szakadékot közte és fogságban szenvedő férje között, hiszen nemcsak a fizikai távolság, hanem most már a nyelvi elidegenedés is akadályt állított közéjük. Azt az érzetet keltette benne, hogy még a legapróbb kapcsolatot is szabályozzák, ellenőrzik, és idegen kéz irányítja a lelküket is. Ez a mondat különösen nyomasztóvá tette a helyzetet, hiszen az otthonuk nyelvét, amelyen szerelmüket és aggodásukat kifejezték, elnyomta az idegen hatalom követelése. Mégis, a bizonytalanságban ez az egyetlen román nyelvű papírlap jelentette a remény halvány szikráját.

Az említett értesítőlapban egy megrendítő mondat is olvasható: „Kérlek, küldj élelmiszert csomagban!” Ez nem pusztán kérés volt, hanem kétségbeesett segélykiáltás a peripravai mindennapokból. Az éhség, amely állandóan kínozta őket, embertelen próbára tette mindannyiukat. Éhezve dolgozni, túlélni, és valahogy megőrizni az egészségüket, olyan kihívás volt, amely a fizikai és lelki határait feszegette. Ez a kétségbeesett üzenet fájdalmasan tükrözi mindazt a nyomorúságot és kiszolgáltatottságot, amit a tábor foglyai átéltek – a túlélésért vívott küzdelem keserű valóságát.

A tragédia mélységét tovább fokozta, amikor nagymamám hiába indított útnak válaszlevelet Periprava felé. Az eufémikusan „Retur” (visszaküldve) felirattal ellátott boríték visszaérkezése a fájdalom és reménytelenség szimbólumává vált. Ez az egyszerű, de kegyetlen értesítés nemcsak a kommunikáció lehetőségét zárta le, hanem a távolság és a szenvedés keserű valóságát is még élesebben rajzolta meg.

A peripravai átnevelő táborból a Călărași melletti G.A.S. Roșeti-be (Raionul Călărași, Regiunea București) került, 138 kilométerre Bukaresttől. Ez az áthelyezés valamelyest enyhített a házaspár közötti távolságon, hiszen innen már gyakrabban küldhettek egymásnak levelet.

Id. Bede Zoltán beszélgetési könyve

A kényszermunkatáborban eltöltött időszak nagytatám életében különös kettősséget hozott. Az életkörülményei némileg javultak, hiszen mindennap biztosítottak számára ételt az étkezdében, és némi zsebpénzt is kapott, ami abban a környezetben szinte luxusnak számított. A táborban engedték, hogy a faluban szabadon mozogjon, saját ruháiban járhasson, ami talán egy kis szikráját jelentette az elveszett szabadságnak. A vasárnapok pedig különös jelentőséggel bírtak, hiszen ezek a napok jelentették az egyetlen menszvárat a fárasztó munkától, amikor nem kellett dolgozni.

Mindezek ellenére nagytatám szíve mélyen sajnált a honvágtyól. Végtelenül hiányolta a családját, minden pillanatban hazavágyott, és a gondolat, hogy távol van szeretteitől, nehéz terhet rótt rá. Azonban a táborban megadatott számára egyfajta nyugodt életritmus, amit korábban talán nem tapasztalt meg. Bár a munka kimerítő volt, látástól vakulásig dolgoztatták, mégis volt valami megnyugtató abban, hogy legalább enni adtak a raboknak, és nem kellett félnie a veréstől. Ez az egyszerű biztonságérzet, az, hogy legalább a testi bántalmazástól megkímélték, egy apró fényt jelentett a sötétségben, amibe bekapaszkodhatott.

Ez a kettősség, a fizikai szükségletek kielégítése és a lélek mélyén tátongó üresség között, mindennap kísérté őt. A tábor, bár sosem válhatott otthonná, valamiféle menedéket nyújtott a legnagyobb borzalmak közepette is. Az élet

továbbra is küzdelem maradt, de talán épp a legkeményebb pillanatokban érezte át igazán, hogy mit jelent számára az otthon melege és a család szeretete, amihez minden erejével vissza akart térni.

Nagymamám levelei mélyen hordozzák a kimondatlan fájdalmat és a mérhetetlen terhet, amit a papolci magányban kellett cipelnie. Minden sora arról árulkodott, hogy a munka súlya és a gazdaság gondjai egyre nagyobb megpróbáltatást jelentettek számára, hiszen törekeny, betegeskedő asszony volt, akinek ereje napról napra fogyatkozott. Ezt a helyzetet tovább súlyosbította férje hiánya, amely lassan, de könyörtelenül felőrölte idegeit. Nagymamám levelei is valójában egy megtört lélek segélykiáltásai, amelyekből kiérződnék az elveszettség és a reménytelen küzdelem a mindennapok terhei ellen. Ő volt az az asszony, akire minden felelősség ránehezedett – a mezőn dolgozott, az állatokat gondozta, a háztartást vezette, a kiskorú Zolika nevelése sem volt könnyű feladat apai szigor hiányában –, miközben lelkét egyre inkább megviselte ez az időszak.

Nagytatám minden egyes levelében kedves, szeretetteljes szavakkal tartotta benne a lelket, biztatta és bátorította. Egy napon aztán elérkezett az a pillanat is, amikor a hatalom megengedte nagymamámnak, hogy meglátogassa raboskodó férjét. Rövid időre újra együtt lehetek, beszélgethettek, és megélhették a szeretet és az összetartozás pillanatait, amelyeket a hosszú

hónapok elszakítottasága csak még erősebbé tett.

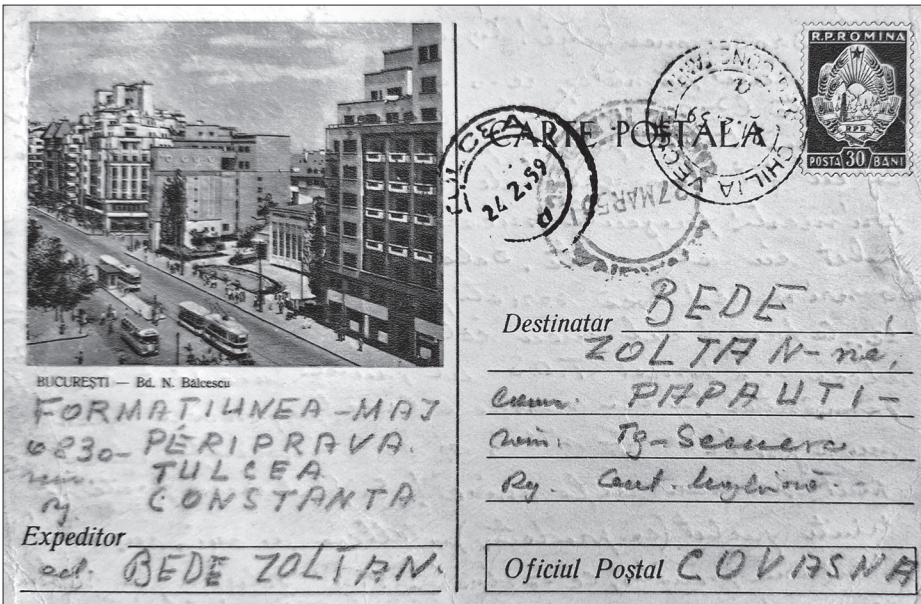
1959. április 23-án nagymamám az alábbi sorokat írta szeretett férjének (a leveleket betűhűen közöljük): „Drága Zoltán! Megkaptam a lapot amit küldtél nagyon vártam mert Bede Barabás megírta hogy téged el hoztak Peripravaról búsultalak, hogy nem tudom meg hol vagy. Nagyon örvendek, hogy szabadon járhatasz civilbe és mehetek szabadon beszélgetni május 10-én el megyek meg látogatlak. A husvétii találkozás úgy tűnik fel előttem mind egy álom nagyon rövid volt hát ha most elmegyek hamarab lesz a beszélgető. Mi jolvagyunk én sokszor kifáradok mert egyedül sok dolog és gond jut csak azt sajnálom, hogy a nyáron is ott kell ülj mi anyira el végeztük a mezei munkát még a kukoricánk van vetetlen de aszt is elveszük egy pár nap alatt.”

1959. augusztus 2-án nagytatám a következőket írta: „Édes Feleségem! Örömteljes szeretettel olvastam a hozám küldöt leveledet igaz, amíg eltűntem egészen olvasni, a szemüveget lekelet kétszer tegyem mert anyira hűlott a könnyem nem túdtam sehogyse olvasni. Nagyon megkeseredtem hogy én nem lehetem a családban veletek. Nagyon de nagyon örvendek anak hogy meg van az én gyermekeimben a rokoni szeretet és a szülőkel való tisztelet.”

**Nagymamám levelei
mélyen hordozzák
a kimondatlan fájdalmat
és a mérhetetlen terhet,
amit a papolci magányban
kellett cipelnie.**

1959. augusztus 21-én nagymamám a következőket írta: „Édes jó férjem! (...) gondolatomba mindig te voltál hogy mi van veled, hogy nem kapok levelet tőled, írod édes fiam hogy beteg voltál nagyon sajnálak nem tudtam meleted leni hogy ápolhasalak de kérem a jo Istent adjon erőt és egészséget neked, hogy minél hamarab viszont lássuk egymást jó egészségben találkozunk.”

Ezek a részletek nagyszüleim leveleiből mélyen érzelmeselek, és tökéletesen visszaadják a távolság és a szenvedés közepette érzett fájdalmat és aggodalmat. Az „Édes jó férjem!” vagy „Édes Feleségem!” megszólításokban minden egyes szó a szeretet és a közelség iránti vágyat tükrözi. A sorokból áradó aggodás és tehetetlenség szívbe markoló. Az imádságos remény, hogy a jó Isten

Id. Bede Zoltán ezt a képeslapot küldte 1959. február 24-én a feleségének a peripravai kényszermunkatáborból

erőt és egészséget ad nekik, hogy találkozhassanak, érzékelteti a házaspár közötti mély kötődést és az egymás iránti szeretetet. A pénztelenség, a megterhelő munka és az állandó féltelenség mindennapos volt a család életében, mégis, jövőbe vetett hitükkel abban reménykedtek, hogy a nehézségek végül elmúlnak, ahogy a négy háborús év is véget ért 1940 és 1944 között.

Bede Zoltán végül – egyévnnyi politikai fogság után – hazatérhetett családjához. Ez azonban nem volt könnyű; a férfi, akit korábban az erő és a kitartás szimbólumának tartottak, a munkatáborok hatására fizikailag és mentálisan is megtört lett. A család, bár mélységes örömmel üdvözölte a hazatérést, tudta, hogy a régi életet soha nem lehet teljesen visszaállítani, mivel az állam min-

dent elvett tőlük, és szinte semmijük nem maradt.

Az üldözés nem ért véget 1959 őszén

Amikor a család végre visszakapta az apát és férjét 1959 őszén, a béke és a nyugalom illúziója sajnos csak átmeneti volt. A dokumentumok tanúsága szerint a megfigyelés és nyomozás tovább folytatódott, a megpróbáltatások nem értek véget. 1967-ben még mindig jelentéseket készítettek róla a megbízott titkosügynökök, ami a család minden tagját továbbra is folyamatos szorongásban tartotta.

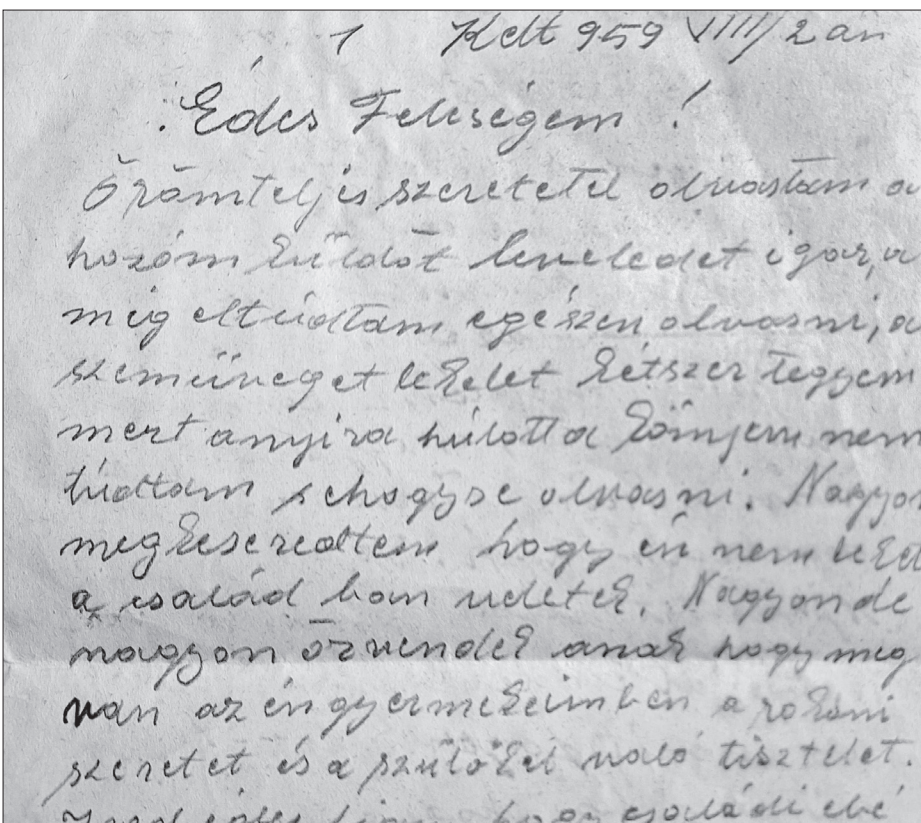
Ekkorra nagytatámat már a fogságban szerzett urológiai betegség miatt a marosvásárhelyi kórházban megműtötték, és hosszú időt töltött betegágyban otthon 1966-ban. A kommunista hatalomnak az emberek egészségügyi helyzetéhez való hozzáállását az együttérzés teljes hiánya jellemezte, ami különösen fájdalmas volt mindenki számára.

A rendszer hideg és könyörtelen hozzáállása továbbra is nyomás alatt tartotta azokat, akik politikai ellenállást merészelték kifejezni, teljesen figyelmen kívül hagyva a fizikai és érzelmi szenvedést, amit a családnak el kellett viselnie.

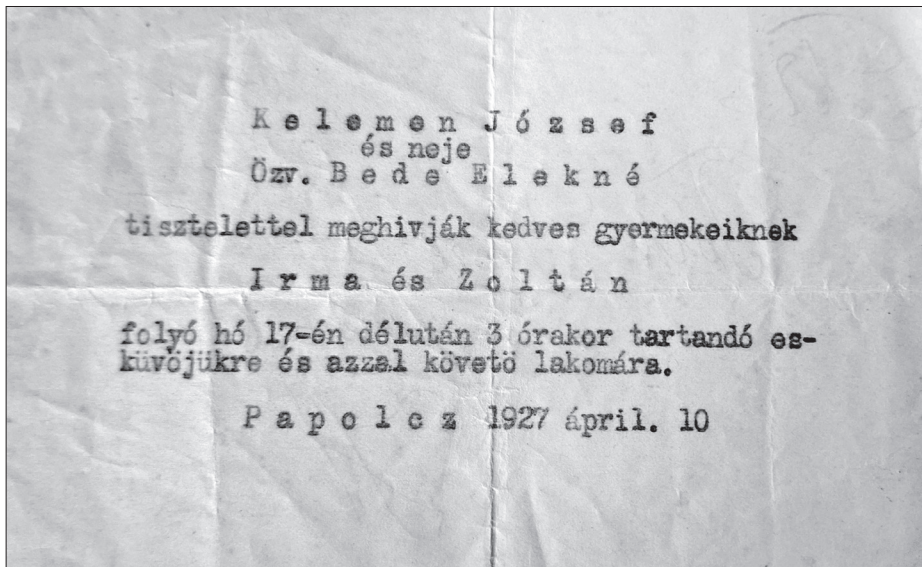
A C.N.S.A.S. (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității) archívumából származó dokumentumok bizonyítják, hogy idősebb Bede Zoltán folyamatos megfigyelése 1951-ben kezdődött, és ezek a megfigyelések az 1960-as évek végéig tartottak.

Az 1962. június 9-én készült jegyzőkönyv minden részletre kiterjedően tárja fel, kik alkották Papolcon az Erdélyi Párt vezetőségét és tagságát. Köztük szerepel id. Bede Zoltán neve is természetesen. Ezen a napon a jegyzőkönyvet Matei Vasile plutonier de miliție (rendőr őrmester) rögzítette, míg a megfigyelésért felelős besúgó, Korsói Gyula, hidegvérrel szolgáltatva az információkat.

Az 1964. május 15-én felvett állambiztonsági jegyzőkönyv részletesen beszámol arról, hogy egy titkosügynök kérdőre vonta idősebb Bede Zoltánt amiatt, hogy miért hallgat „külföldi kapitalista rádióadókat”. Az eredeti román nyelvű dokumentum, amely nehezen olvasható, említést tesz arról is, hogy a megfigyelt személy 1940 és 1944 között az Erdélyi Párt tagja volt. A jegyzőkönyvet ugyancsak Matei Vasile őrmester írta alá. Ezen időszakban kilenc papolci személy állt megfigyelés alatt, köztük

Id. Bede Zoltán 1959. augusztus 2-i levele a peripravai kényszermunkatáborból

Id. Bede Zoltán és Kelemen Irma esküvői meghívója 1927-ből

Vitéz Földes Lajos, bár a dokumentumban a neveket kitakarták.

1965. szeptember 7-én Juhász József titkosügynök felkereste nagytatámat otthonában, és alaposan kikérdezte a család jelenlegi helyzetéről. A jegyzőkönyv zárómondatában így írnak: „A megbízott titkosügynök becsületes embernek ismerte meg Bede Zoltánt, akinek szavában lehet bízni.” E szavak mélyebb jelentést adnak az eseményeknek, érzékeltetve a megfigyelő és a megfigyelt közötti kapcsolatra vonatkozó fontos megállapítást.

1965. november 2-án Soare Andrei ügynök személyesen felkereste nagytatámat otthonában, hogy tájékozódjon a család megélhetési lehetőségeiről, valamint érdeklődjön a közelmúltban megjelent újságcikkkel kapcsolatos véleményeiről. Ez a látogatás nem csupán a napi életkörülményekre vonatkozó kérdéseket ölelte fel, hanem a politikai és társadalmi diskurzusra is reflektált, érzékeltetve, hogy a személyes és közéleti vélemények egyaránt fontos szerepet játszottak a megfigyelési tevékenységekben. Az ügynök jelenléte és érdeklődése mögött a hatalom mélyebb rálátása és befolyásolási szándéka fenyegetett, amely a család magánéletének legapróbb részleteit is érintette.

1966. október 4-én Juhász József ügynök jelentést tett Bede Zoltán állapotról, aki beteg volt, és közelgő műtétre készült. Az ügynök megemlítette, hogy Bede Zoltán panaszkodott, miszerint a termelőszövetkezetben végzett munkájából mindössze csekély jövedelemhez jutott. Bár az ügynök igyekezett információt szerezni a megfigyelt egyén politikai véleményéről, nem sikerült ezt kicsikarni tőle. E jelentés mögött érződik

az a nyomasztó próbálkozás, amellyel a rendszer igyekezett minden személyes és politikai szálát kontroll alatt tartani, még akkor is, ha az érintett már súlyos egészségi állapotban volt és anyagi nehézségekkel küzdött.

A 1966. november 17-én készült jegyzőkönyvben Juhász József ügynök arról számol be, hogy november 8-án rendkívüli nehézségek árán sikerült kapcsolatba lépnie a megfigyelt személlyel, mivel az betegeskedett (megjegyzés: ekkor urológiai műtéten esett át a marosvásárhelyi kórházban). Az ügynök jelentése szerint a megfigyelt személy panaszkodott nehéz anyagi helyzetére, és megemlítette, hogy még egy év hátra van a nyugdíjkorhatár eléréséig. Addig betegen nem tud dolgozni, és a kollektív gazdaságtól, ahol dolgozott, nem kap semmiféle anyagi támogatást. A család súlyos pénzügyi problémákkal küzdött.

Az 1967. március 1-jén készült jegyzőkönyvben Juhász József ügynök arról számol be, hogy a megfigyelt személy, Bede Zoltán, egész télen beteg volt, és emiatt nem tudott vele korábban találkozni. Az ügynök negatívan értékeli, hogy Bede Zoltán az anyagi helyzetére panaszkodott, és megemlíti, hogy

a termelőszövetkezet korábban elvette a vagyonát, ami miatt most nehéz a család megélhetése.

A jegyzőkönyvek sorozata mélyen árnyalja Bede Zoltán szenvedéseit és megpróbáltatásait az állambiztonsági megfigyelés fényében. A betegsége és anyagi nehézségei közepette a rendszer megpróbálta kihasználni személyes tragédiáit, miközben igyekezett politikai információkat kicsikarni belőle. Ezek a dokumentumok nemcsak a politikai és gazdasági kontroll brutalitását mutatják be, hanem rávilágítanak arra is, hogyan nyomorította meg az egyének életét a rendszer önkényes szorítása.

Megőrizték méltóságukat

A Bede család története a kommunista hatalom brutalitásának és az emberek kitarásának megtestesítője maradt. Nagyszüleim története emlékeztet arra, hogy az elnyomás és a politikai üldözés ellenére is létezett emberi méltóság és belső erő. Az ő szenvedéseik és küzdelmeik nem csupán egy család történetét mesélik el, hanem egy egész korszak, egy egész generáció harcát is, akik a politikai rendszer által gyakorolt nyomás alatt is megőrizték identitásukat és hitüket. Történetük példát ad arra, hogy a legnehezebb körülmények között is lehetséges a remény, a bátorság és a hit megőrzése, valamint arra, hogy a személyes és közösségi ellenállás, az összetartozás és a kitarás révén meg lehet találni az utat a túléléshez és a jövőhöz.

Az ilyen történetek bemutatása segít megérteni és értékelni a szabadság és emberi jogok fontosságát. A múlt tanulságai arra ösztönöznek, hogy soha ne felejtsük el azokat, akiket elhurcoltak politikai meggyőződésük miatt, de volt erejük hazatérni. Emlékük legyen áldott azoknak, akik a szabadságért és igazságért küzdöttek!

Jegyzet

- 1 *Falvak Népe*, 1951, 7. évfolyam, 2. szám, 15. oldal.

A család:

Id. Bede Zoltán (1902. szeptember 16. – 1982. november 18.)
Bede Irma, született Kelemen (1909. július 27. – 1994. október 4.)

Fiaik:

Bede Ferenc (1928. január 3. – 2011. június 21)
Bede Lajos (1930. április 16. – 2017. július 13.)
Ifj. Bede Zoltán (1941. november 29.)

G. Szabó Ferenc

A fotosi Porzsolt család a 19. században

A *Zord idők* című könyvemhez gyűjtöttem az anyagot, amikor meghívott otthonába a fotosi születésű, gidófalvi Porzsolt Benjámint, és ismertette édesapja, József történetét, aki mint repülő őrvezető harcolt a második világháborúban. A régen készített képeket nézegetve kezembe került egy vastag papírlapra nyomtatva két felnőtt és hét gyermek képe. Mindegyiküknél fel volt jegyezve a név és a születési dátum. Porzsolt Benjámint elmondta, hogy a képeket a testvére, Dénes kapta egy idős, fotosi nénitől, aki ugyancsak a család barátosi ágához tartozott. A testvére, Dénes, sokszorosította a képeket, és mindenik Porzsolt-családtaghoz eljuttatta, az eredeti képeket pedig megőrizte. Ezek után kerestem fel

Dénes bácsit is Fotoson, aki nemcsak örömmel mutatta meg a felmenői immár megsárgult eredeti képeit, amelyek a Bayer és Weber fényképészek műtermében készültek, de megmutatta azt a helyet is, ahol egykor Porzsolt Benjámint lakott, s ahonnan egy nap, Háromszék e kicsi faluját elhagyva, maradandót alkotott nemzetének. Igaz, hogy ő soha nem tért vissza Fotosra, viszont azt tudjuk, hogy szép és tartalmas pályát befutott gyerekei mindig tisztelettel emlegették annak a falunak a nevét, amely számukra a gyökereket jelképezte, és azt is tudjuk, hogy egyikük meg is látogatta édesapja faluját.

Ezek tudatában megértettem, hogy akiket a régi nemesi család képsorain láthatunk, azok a két testvér – Béni és Dénes bácsi – felmenői. A család történetét alább ismertetem.

A fotosi Barátosi Porzsolt család

A fotosi Barátosi Porzsolt család régi székelly háromszéki család, melynek egyik ága barátosi előnévvel nyert nemesi címet 1634-ben, Rákóczi György erdélyi fejedelemtől.

Ebből az ágból származik a fotosi születésű Barátosi Porzsolt Benjámint (1816–1865) gazdasági író. Tanulmányait a Nagyenyedi Református Kollégiumban végezte jogi és teológiai szakon, utána a keszthelyi gazdasági iskolában szerzett oklevelet. Mint jeles gazdatiszt tevékenykedett gróf Batthyány Kázmér kisbéri uradalmainál. Felesége, Vendrinszky Anna Mária, lengyel hercegi ágból származott, édesapja jószágkormányzó volt, ugyancsak gróf Batthyány Kázmérnél.

Batthyány Kázmér Magyarország egyik legtekintélyesebb és leggazdagabb családjának tagjaként 1807-ben született. Nagy műveltséggel rendel-

Porzsolt Benjámint, az édesapja

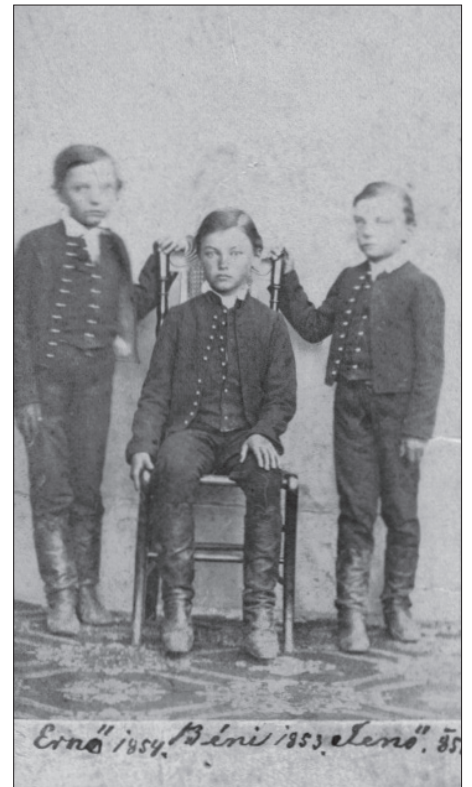
Porzsolt Gyula

Porzsolt Lajos

Porzsolt Dénes

Balról: Porzsolt Ernő, Béni, Jenő

kező és tekintélyes vagyonnal rendelkező mágnás volt. A magyar reformkor kiemelkedő egyéniségei közé tartozott. A Szemere-kormány tagjaként Magyarország első külügyminisztere volt. Tevékenysége miatt halálra ítélték. Emigrációban – Párizsban – hunyt el, 1854-ben.

Porzsolt Benjámín és Vendrinszky Anna Mária házasságából hét gyermek született: Gyula, Lajos, Dénes, Béni, Ernő, Jenő és Kálmán.

Első gyermekük, Gyula, 1848-ban jött a világra. 18 éves korában elsőéves jogászként vállalt állást, később megszerezte az ügyvédi diplomát. A sport terén kitűnő eredményeket ért el. Köz- és váltóügyvéd volt. A magyar, német, francia irodalmat kedvelte. Diákkorában begyalogolta Erdélyt és a Felvidéket. Később beutazta Német-, Francia-, Olasz- és Törökországot, valamint Boszniát, Hercegovinát és Dalmáciát. Mint a szegedi kormánybizottság titkára, Tisza Lajos mellett működött. Kora egyik legjelentősebb sportírója volt. A *Fővárosi Lapok* közoktatási rovatát vezette, amelyet Kálmán testvére szerkesztett. A sport- és napilapokban Jules álnéven írt.

A Magyar Úszó Egylet elnöke volt, majd a Magyar Atlétikai Klub titkára. A szegedi árvíz idején számos emberéletet mentett meg, ezért királyi elismerésben részesült. 1901. január 14-én halt

meg, 53 éves korában. A korabeli nekrológiájából idézek:

„Barátosi Porzsolt Gyula ügyvéd s kiváló sportsman tegnap délután meghalt. Az elhunyt ötvenhárom évet élt; korábban miniszteri titkár volt, később királyi titkár. Részt vett Szeged rekonstrukciójában; mint ilyen, királyi kitüntetésben is részesült. Magyarország sportmozgalmaiban két évtizeden keresztül vezető szerepet játszott; az ország egyik legkitűnőbb atlétája volt, számos sportegyletnek megalapítója és elnöke volt; az ország egyik legelső vívója s úszója volt, részt vett a Magyar Atlétikai Klub, a Magyar Úszó-Egylet, a Stefánia Yacht-Klub, a Magyar Testgyakorlók Köre stb. megalapításában, s különböző versenyeken számos első díjat nyert. Elhunytát 76 éves édesanyján kívül, ki maga is súlyos betegen fekszik, hat fiútestvére és nagyszámú rokonság gyászolja. Temetése szerdán délután három órakor lesz, a Kerepesi úti temető halottasházából.” (*Magyar Nemzet*, 1901. január 16.)

A család második gyermeke, Lajos, 1850-ben született. Mint igazságügyi minisztériumi segédhivatali igazgató tevékenykedett. Sportíró volt, három könyve jelent meg: *Magyar labdajátékok könyve*, 1885, *Tornázás kézikönyve*, 1885 és a *Tornakártyák. Elemi és középiskolák számára*, 1887. Az akkori sportirodalom

úttörője volt. Nemcsak írt a sportról, hanem művelte is. A legismertebb eredménye a Magyar Atlétikai Club által rendezett, Budapest–Balatonfüred közötti „gyalogversenyen” szerzett aranyérmes győzelme volt.

Az Újpesti Torna Egyletnél tizenöt évig tanította a tornát nagy odaadással. 1935-ben az Újpesti Torna Egylet fennállásának ötven évét ünnepelte, és ez alkalommal egy síremlék felállításával is tisztelgettek Porzsolt Lajos emléke előtt.

**A harmadik
fiúgyermek, Dénes,
1852-ben született.**

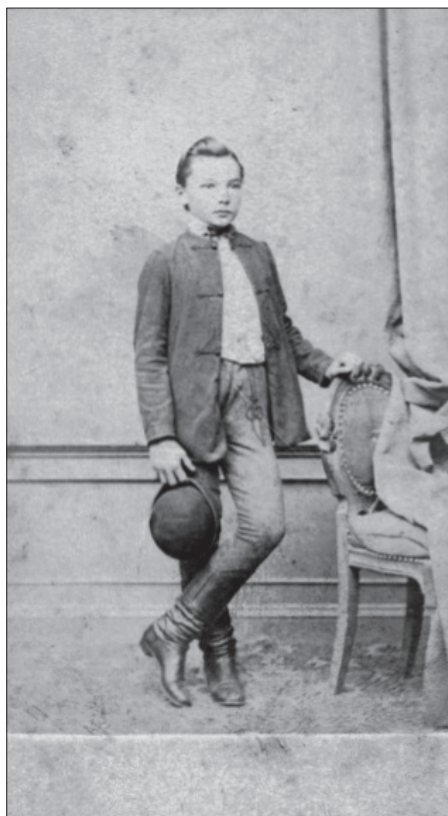
**Magyar királyi államvasúti
főellenőr, kitűnő
sportlövő és vívó volt.**

A harmadik fiúgyermek, Dénes, 1852-ben született. Édesanyja, a hainburgi (Ausztria) tisztineveldebe íratta be, 1866-ban. Magyar királyi államvasúti főellenőr, kitűnő sportlövő és vívó volt. A Magyar Atlétikai Club egyik alapítója, a Ferenc József-rend lovagkeresztjének birtokosa volt. 1927-ben halt meg Budapesten.

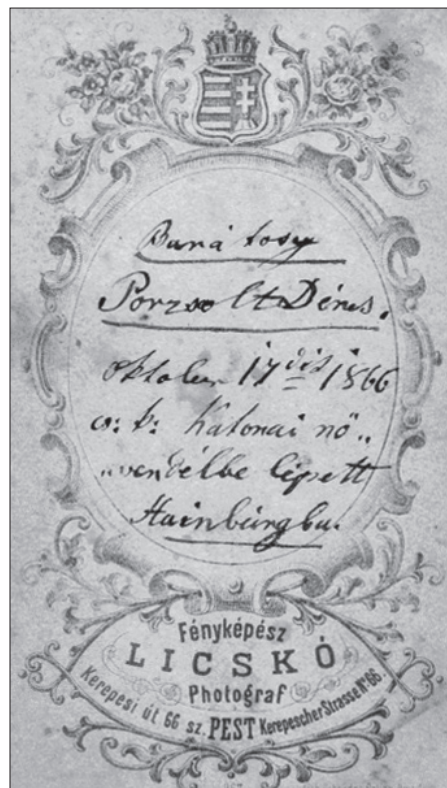
A negyedik, Béni (Benő) 1853-ban született Bakonytamásiban. Középiskolai

Vendrinszky Anna Mária, az édesanya legkisebb fiával, Kálmánnal, 1860

Porzsolt Dénes

A Porzsolt Dénesről készült felvétel hátoldalán a felirat: „Barátosy Porzsolt Dénes október 17-dik 1866 a Cs. Katonai nővérelbe lépett Hainburgba.”. Képek: Porzsolt Dénes és Benjámín családi öröksége

tanulmányait a budapesti és a nagykőrösi református főgimnáziumokban végezte. Később elvégezte a jogot Budapesten. Minisztériumi számtanácsos, sportszakíró volt. 1918-ban hunyt el Budapesten.

Az ötödik, Ernő, 1854-ben született. Műépítész, a budapesti törvényszék, pesti árvaszék, a magyar jelzálogbank szakértője, kitűnő atléta volt. 1876-ban, a Magyar Atlétikai Klub egyik megalapítója volt, majd annak versenyzőjeként három aranyérmert szerzett. 1921-ben hunyt el Budapesten, 67 éves korában. Síremléke a Kerepesi temetőben található.

Jenő 1856-ban született, Bicskén. Író, publicista, felső kereskedelmi iskolai tanár volt. 1881-ben bölcsészettől, magyar nyelvből és testnevelésből nyert tanári szakképesítést. Tanügyi és sportcikkeket írt. A *Herkules* sportlapot szerkesztett testvérel, Kálmánnal együtt. A *Fővárosi Lapok* belső munkatársaként dolgozott. Egyik fő munkája az 1885-ben megjelent *Korcsolyázás kézikönyve*, amely a sportirodalom egyik értékes alkotása, valamint a *Képes Sport-Naptár az 1886 évre*, melyet testvérel, Kálmánnal adtak ki. 1887-ben a Budapest-Fővárosi IX. kerületi Polgári és Közép Kereskedelmi Iskola végleges tanárának nevezték ki. 1938-ban hunyt el, 82 éves korában.

A *Pesti Hírlap* munkatársai így emlékeznek róla: „Harminchárom évig szerkesztette Nagy-Magyarország hatvan sportegyletének hivatalos lapját, a »Herkules« testgyakorlati lapot. Ő írta a korcsolyázásról szóló első magyar könyvet, részt vett a közoktatásügyi minisztérium megbízásából a testnevelés reformjának munkájában, az ifjúsági tornaversenyek rendezésében, az atlétikának az iskolákba bevitelében, sportegyletek szervezésében. Több mint félszázados tanári működésében népszerűsége tett szert az ifjúság körében is, melyet a nemzeti irodalom szeretetében nevelt föl.”

A család hetedik, és egyben utolsó gyermeke, Kálmán, 1860-ban Ludason, Heves vármegyében látta meg a napvilágot. Író, lapszerkesztő, a Népszínház igazgatója, a Petőfi Társaság tagja volt. Középiszkolai tanulmányait Budapesten és Kecskeméten, a bölcsészetet Budapesten végezte el. 1876-tól kezdődött el írói pályája: irodalomtörténeti, képzőművészeti, közoktatásügyi, kultúrpolitikai cikkeket írt. Munkáit az akkoriban megjelenő lapok kivétel nélkül publikálták. Verseket, elbeszéléseket, regényt, színműveket is írt. 1881-ben a *Párbaj* című egyfelvonásos színművét a budapesti Nemzeti Színházban adták elé. Néhány elbeszélő kötete: *Szerencsétlen furulyások* (1883), *Viharos élet*

(1886), *Fürdői emlékek*, *Sport és szerelem* (1887). 1897–1904 között a Népszínház igazgatója volt.

Összeállította a testnevelés reformjának programját. Testvérel, Jenővel, megalapította a *Herkules* című sportlapot. 1886-ban a *Testgyakorlati oktatás rendszere* címmel könyvet adott ki. 1894-től a *Fővárosi Lapok* szerkesztője volt, majd 1896 végétől a lap tulajdonosa, valamint az országos múzeum és könyvtárbizottság első titkára lett. 1940. április 8-án hunyt el, Budapesten.

Édesanyjuk, Anna Mária, 76 évig élt, addig bátoríthatta, csodálhatta fiait nem mindennapi tevékenységeit, sikereit. Mert nemcsak a magyar atlétika, torna úttörői voltak a Porzsolt fivérek, az elméletben és a gyakorlatban egyaránt, hanem mindegyikük nagy tekintélyt vívott ki az akkori magyar társadalomban. Író, színházigazgató, tanár, mérnök, szerkesztő, minisztériumi tanácsos és előadó lett belőlük.

Nekünk, kései utódoknak, nem maradt más hátra, mint hogy megőrizzük ennek a székely, fotosi gyökerekkel rendelkező ősi családnak az emlékét, dicső életútjukat megismertessük a mai nemzedékkel.

Tar Károly

Százéves az Erdélyi Szépmíves Céh (2.)

Porosodó hagyományunk, avagy az újraalakult céh csődje és tanulságai

A céh egy irodalompartoló szervezet, olyan kisközösség-lánccolat, amely az erdélyi magyar irodalom partolását tűzte célul szerte a világon.

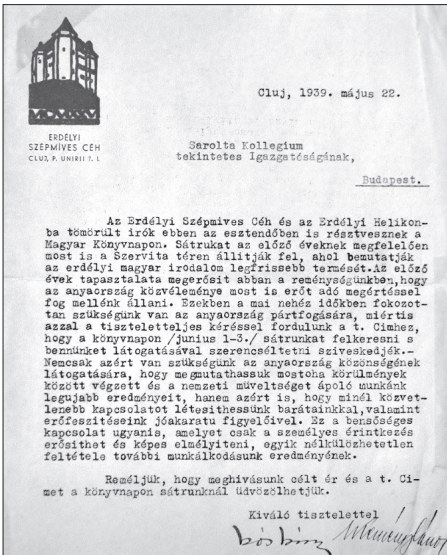
Jelen voltam a céh újraindításának ötleténél, és meghívót kaptam az alakuló gyűlésre,¹ de 1990. november 24-én amúgy is ott voltam a Kolozsvári Állami Magyar Színházban, mert Dusa Ödön előadói estjének ügyeit intéztem. Nagyüzem volt a színházban. Délelőtt a nézőtér megtelt érdeklődőkkel, a szép könyvek ügye sok embert vonzott, de a meghirdetett rendkívüli műsor miatt csaknem egész nap zsúfolásig megtelt a nézőtér, tele volt az előcsarnok, és a színház előtti tér is megbolydult méhkaszhoz hasonlított. A továbbiakban az újraalakított céh ötéves tevékenységéről, személyes részvételem jogán, a céh dokumentumainak felhasználásával, a sajtóban megjelent emlékezésekből merítve, amennyiben lehetséges, elfogulatlanul és a tanulságok érdekében néhol részletekbe menően kívánok beszámolni.

Délután Lantos Tamás amerikai képviselő találkozott Kolozsvár magyarságával. Sámi László az Emberjogi Liga képviselőjében kitüntetett négy ellenállót. Utána Illyés Kinga versműsora következett, este pedig Dusa Ödön a színház javára belépőjegyes verselőadóstje keltett ugyancsak telt házas érdeklődést. Akkor kezdődő személyes kötődésemről a céhhez néhány írásomban és emlékirataimban részletesen szóltam.²

A céh újraalakulására a színpadon az elnöki asztal mellett Kiss Jenő neves költőnk, a régi ESZC szerkesztője, az Erdélyi Helikon írói munkaközösségének az országban maradt utolsó élő tagja és Szócs Géza, az újraalakítás ötletének kidolgozója foglalt helyet. Mindketten ráérősen beszéltek a céh hagyományairól, az újraalakulás szükségességéről, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy megvárjuk az elnökségbe meghívott, a bukaresti repülő késése miatt hiányzó

Domokos Gézát, a Kriterion Könyvkiadó akkori igazgatóját. Érkezésekor számos felszólalóval folyt a vita. Az igenlők mellett konzervatívok is akadtak: „Minek nekünk új könyvkiadó, amikor ott van a kipróbált Kriterion?” Egyesek úgy tüntették fel a dolgot, mintha a Kriterion ellenében alakulna újra az ESZC. Szócs Géza ennek ellenkezőjét hangsúlyozta már a Domokos Gézára való várakozás óráiban. Győztek az újat akarók, akik közül a külföldről hazakerkezett és menedzsmenttudását sejtető Koszta István és a hosszú ideig az antikvárium könyvellőréként, majd a kolozsvári könyvlerakatban dolgozó Keresztes Zoltán tűnt a jelenlévők számára hozzáértő ügyintézőnek. Koszta István a gyakorlati teendőket vázolta. Keresztes Zoltán a felszólalása után végig állva maradt, hogy ilyenformán beleszólásra készen legyen. Az elhúzódozó vitát Bálint Júlia színpadra lépése szakította meg, aki önként ajánlkozott az alapítótagsággal járó összeg összegyűjtésére. A közösen megállapított egyénekenkénti összeg háromezer lej volt. A jegyzőkönyvvezetők üresen hagyott asztalánál rögtön megkezdte a gyűjtést. A feliratkozók lelkesedését nagyban növelte, hogy Csiha Kálmán református püspök példamutatóan tízezer lejjel iratkozott fel.

Az alakulás utáni napokban Koszta István erélyesen látott a szervezéshez, de már az első megbeszélésünkön Keresztes Zoltán kirohant ellene a munkamódszerét elítélő minősítésekkel. Koszta ekkor összecsomagolta irományait, és táskaszámítógépét kézbe kapva tovább állt. Csíkszeredában tette magát hasznossá lapkiadást beindító munkájával. Szócs Géza és Kiss Jenő engem is meghívott a vezetőségbe, amelynek kialakításában a hangadók Keresztes Zoltán és Bálint Júlia voltak.

Kós Károly és Kemény János meghívólevele a céh könyvnapjára

Az ülésen, amit a Pavlov (Füredő) utcai RMDSZ székházzal átelleni tömbház első emeleti lakásában tartottunk, elnökségből, gondnoki testületből, ellenőrzőbizottságból és szerkesztőbizottságból álló vezetőséget alakítottunk. A Szabadság napilapban való közzétételére a névsort Keresztes Zoltán és Bálint Júlia elnökségi tagok vitték, és ott önkényesen megváltoztatták. A nyilvánosságra került névsornak nem tulajdonítottunk fontosságot. Bevett szokás volt akkoriban, hogy a különféle elnökségekbe, a fontosabb közügyekkel kapcsolatos nyilatkozatok aláíróinak sorába olyan közismert és köztiszteletben álló személyeket is feltüntettek, akik később ezt hallgatólágyan elismerték. (Lásd a rendszerváltozás kezdetén sietve született felhívásokat.) A továbbiakban Keresztes Zoltán alelnöki, majd rövidesen felvett ügyvezető elnöki címmel megkezdte a céh bejegyzésével járó formák intézését. Napi gondjaink között a legfontosabbak: bankszámlát és irodát nyitni. A gondnoki testület tagjaként, minden ülésünkön szorgalmaztam az összegyűjtött adományok elszámolását, mert az önkéntes pénztáros, akinek labilis pénzkezelési szokása köztudomású volt, és erről kölcsönzőjeként magam is meggyőződtem, hetekig késlekedett. Kitámadással védekezve az akkoriban szokásos módon sértegettem. A bankbejegyzéstől ezért távolt tartottam magam, és elleneztem azt is, hogy ügyeinket csoportba verődve intézzük, mert kiderült, hogy az elnökség tagjai a céh ügyintézésével összekeverve a magyar-örmény szervezet gondjait is magukra vállalják. Székhelyért csoportosan bolyongtunk a városban, és

kiderült, hogy elsősorban az örmény egyesület igényeinek megfelelő keresünk. Lassanként kimaradtam az ilyenformán eredménytelen ügyintézésből.

A céh szervezése, tapogatózó útkezeséssel, megfelelő szervező nélkül, elkedvetlenítő téblábolással indult. Az elnökre nem számíthattunk, az RMDSZ titkárákét idejét foglalta a céhnél akkor fontosabb politikai küzdelem. Az elnökség tagjai is többfelé orientálódtak a lázas magánérdektől vezérelt társadalmi pozícióharcban. Az ilyen többkulacos nyüzsgésben a látszat-szolgáltatók száma ijesztően megsaporodott, és többen, megcsömörölve a törtéteők hadától, visszahúzódtak a felelős szerepvállalástól. A kolozsvári napilap szerkesztőivel jó kapcsolatban álltam, a céhet népszerűsítő önkéntes sajtófel-lősként próbáltam magamat hasznos-sá tenni. De nézeteltéréseim az önjelölt vezetők ráérős ügyintézése miatt el-mérgesedett, amikor nehezményezték, hogy beharangozó írásomat nem cen-zúrázhatták.

...az amerikai magyarok nagy érdeklődéssel fogadták az erdélyi nemzettársaik művelődésszervezői erőfeszítéseit.

Kifogásoltam, hogy a Céh ügyeit nem az alapszabályzatban foglaltak szerint³ intézik, összemossák a magyar-örmény szervezet és a Kereszténydemok-rata Párt ügyeivel, és az ESZC építé-sét elhanyagolják. Mielőbbi átlátható nyilvántartás végett szorgalmaztam a pénzekkel való elszámolást, hivatásos pénztáros alkalmazását. Elleneztem, mert korainak találtam, főként az ismerőseikkel betöltendő fizetett állások létrehozását. Kidolgoztam a céh felépi-tésének féléves tervét és a hagyomány-nak megfelelő könyvkötészet megszer-vezésének koncepcióját. Megterveztem, és két grafikussal ellenőriztettem a tagságot elismerő oklevelet. Átadtam a Montrealban megtelepedett grafikus, Pusztai Péter hagyományokat tükröző és világszínvonalúan korszerű, a céh jelenkori íróinak sorozata számára ké-szült könyvborítója tervét, amelyet a kérésemre készített.

1991 elején amerikai rokonlátoga-tásra utaztam, és elnöki megbízással vállaltam, hogy külföldön toborzok ta-gokat a Céhnek. Erről az RMDSZ-szel is

láttamozott, több aláírással ellátott, pe-csétes megbízólevelet kaptam.⁴ A kikö-tésem az volt, hogy pénzt nem veszek át, azt az utánam küldött bankszám-lánkra fogják befizetni amerikai bará-taink. Három hónapig Atlantában és Montréalban hiába vártam a céh bank-számlaszámára. Fél száz levelet írtam az amerikai magyar közösségeknek, egyházaknak, lapoknak, barátainknak, ismerőseimnek. Válaszuktól bizonyít-ható, hogy az amerikai magyarok nagy érdeklődéssel fogadták az erdélyi nem-zettársaik művelődésszervezői erőfe-sztéseit.⁵ Lelkes támogatásukról bizto-sítottak, pénzüket is rám bízták volna, de kiköttem, hogy ennek hivatalos formában kell történnie. (Hazatéré-sem után 150 dollárt küldött Csiha Kál-mán püspök úrral a Torontói Magyar Alap, amit elismervénnyel (ez akkoriban nem volt szokásban, amiből aztán számos személyeskedő vita és rágalom-hadjárat keletkezett) átvettem/átadtam a céhnek.)

A céh elnöke, az RMDSZ titkáráként politikai teendőik sokaságával küszkö-dött, a megindult és egyre erélyesebb párton belüli küzdelem, amelyből a Do-mokos Géza vezette bukaresti vezető-réteg ellenében és a magyarság ügyeit kolozsvári központtal elképzelő Szócs Géza csoport versengéséből, ahogyan szokott lenni, a harmadik fél, a maros-vásárhelyiek kerültek ki győztesen.

Molnos Lajos egyik vihart kavart írá-sában szóvá tette, hogy az RMDSZ veze-tősége „emeleti magasságában” megfe-ledkezik az „alagsorban” élő tagságról. Belső körökben köztudomásúvá vált, hogy egyik vezető beosztású embere a művelődésre szánt valutában érkezett anyaországi támogatást egy évre lekötött banki betétben hozzáférhetetlen-né tette. A megszámlálhatlanul érkezett sokoldalú támogatásokról (könyvtárak, nyomdai felszerelések, irodai felszere-lések, számítógépek) nem készült üveg-zsebszerű elszámolás, az egymás elleni kételkedők és a rosszindulatú rágalma-zók csatározásai a korabeli sajtóból re-konstruálhatók. Ebben a hangulatban a művelődés ügyei háttérbe szorultak.

A céh ügyvezető elnökségi tagjainak erejét meghaladta a sokféle irányulás. Mózes Huba irodalomtörténész köz- és magánhasznúan sietve beindította, de Magyarországra költözésével magára hagyta a maga által szerkesztett *Az Erdélyi Szépmíves Céh Füzetei* sorozatot, amelyből végül négy szám jelent meg. Sietősen, a teljesség igényével megkö-zelítőleg sem, inkább csak kirakatcél-lal készültek. A szükséges céhismertető és támogatóborzó propagandafüzetek

Kiss Jenő könyve

kívánalmainak nem feleltek meg, az újraindult céhről nem adtak felvilágosítást, s így legfeljebb a kuriózumok közé sorolhatók.

1. Az Erdélyi Szépmíves Céh és a Helikon indulásának dokumentumaiból, 1924–1928, 2. Tükör előtt. Képek és iratok Dsida Jenő hagyatékából, 3. A nemes magyar járdzó társaság jelenti. Válogatás régi magyar színlapokból, 4. Térképlapok Kolozsvár történetéből.⁶

A sorozat burkolt célja tudtommal az volt, hogy tartsa a lelket a céh fizető tagjaiban, akik befizetett pénzükért hiába várták az ígért köteteket. Az ESZC a sajtóban közzétett levelében Az Erdélyi Szépmíves Céh Füzetei sorozaton kívül a következő műveket ígérte: Kós Károlynak Az országépítő című, Szent Istvánról szóló regénye, Kiss Jenő *Ithaka messze van*, a második világháborút idéző regénye. A további sorrend kialakítása a szerkesztőbizottság határozatára várt.⁷

A céh kiadványait nyomtató Gloria nyomda dokumentációjából kideríthető, hogy az előfizetők pénzéből készült füzetek ára nem állt arányban hasznosságukkal. Én a Helikon-találkozón elhatároztam, és sajnos csak erkölcsileg támogatott, de Kacsó Sándor által a 17. kiadványig megvalósított *Hasznos Könyvtár* mintájára képzelt sorozatot javasoltam, ami, szelíden fogalmazva, elkerülte az elnökség figyelmét.

Kiderült, hogy azért nem lehet bankszámlánk, mert távollétem hónapjaiban nem sikerült bejelenteniük a céhet. Ehhez minisztériumi jóváhagyásra volt szükség. Magánlevél megírására

biztattam Kiss Jenő tiszteletbeli elnököt, aki Horváth Andor segítségét kérte az ügyben. Kiderült, hogy ő a céh újralapítóinak névsorát nem tartotta elég reprezentatívnak. Valóban nem sok személyiség akadt a névsorban, de azzal érveltem, hogy a lista nyitott, és természetesen meg kell nyernünk az üggyhöz a romániai magyarság minden jeles képviselőjét. Őt magát is beiktattuk. Saját költségemen utaztam az engedélyért fővárosba. A következő héten az alkalomhoz illően szerény, de ünnepélyes keretek között Keresztes Zoltánnal átvehettük az Erdélyi Szépmíves Céh hivatalos bejegyzésről szóló okiratot. Itt jegyzem meg, hogy a céhet nem könyvkiadóként, hanem közhasznú, non profit kultúregyesületként jegyezték be. A 86/1991-es bírósági határozatról felhívásban értesítettük a tagságot.⁸

A *Szabadság* napilap szerkesztőinek jóvoltából első oldalas írásban, majd oldalas összeállításban jeleztem az érdeklődőknek az eseményt. Szorgalmaztam az 1991 óta megígért közgyűlés összehívását, és a befolyt előfizetésekkel, illetve a csekély adományokkal való elszámolást. Meghirdettem a céh felépítésének féléves és a könyvkötészet megszervezésének tervét.⁹ Javasoltam, hogy pályázatok alapján tervezzük meg a céh évenkénti sorozatait.¹⁰

...hagyományaink ápolásával, műveltségünk gyarapításával, az európai civilizációs szinthez való felzárkózással szolgálhatjuk leginkább kitűzött céljainkat.

De a rágalmozások miatt abba hagytam önkéntes tevékenységemet az ESZC-nél. Az általam javasolt olcsó népkönyvtári füzetsorozat tervét a kiadói jogot szerzett Nistor Gáspár, a NIS elektronikai vállalkozás tulajdonosa segítségével beindítottam, szerkesztettem az *Erdélyi Kiskönyvtár* sorozatot, amelynek hasznáról az olvasni szerető kispénzű emberek Svédországba távozásomig megjelent kötetekből meggyőződhetek. Ingyen és bérmentve, Sztranyiczki Mihály segítségével összeállítottam a *Romániai magyar nyelvvédő szótár*at, és másfél éves munkával ugyan csak vele, a fölöttébb szükséges Erdélyi Történeti Adattárt helyettesítő, *Erdélyi történeti kronológiát*, amelynek kézírata a nagyváradi

Erdélyi Híradó szerkesztőség környékén elkallódott.

A másodszori újraindulás

Szócs Géza kérésére és megbízólevelével¹¹ 1995 elején tértem vissza a céhhez. (Itt kell megjegyezni, hogy előtte való évben az Erdélyi Lap- és Könyvkiadó felelős vezetője nyomdába adta *Bög Viola Társaság* című fényszedéssel nyomdakészen, a céh kiadásra váró tartalékökönyvek között szereplő, Kiss Jenő által is támogatott munkámat. Számomra nyilvánvaló, hogy döntésükben nemcsak a regényhármasmról mondtak kedvező véleményt, hanem ezzel kívánták szorgalmazni visszatérésemet a céhhez. Mózes Huba egyik írásában¹² nyilvánvaló rosszállással, magyarországi zárkózottságban, a céh ügyeit nem ismerve, tévesen állítja, hogy a céh ügyeinek intézőjeként adtam ki saját könyvemet. Egyébként ezzel a váddal illethette volna Kós Károlyt, Kiss Jenőt és magát is, hiszen egyikük sem húzódozott saját műveit kiadni a régi céh, illetve az 1990-es évek elején indult új céh első könyv(füzet)sorozatában. Könyvem kiadásának nem volt anyagi vonzata, nem járt vele honorárium, fényszedését baráti alapon újságíró barátom, Nits Árpád végezte.)

Keresztes Zoltán ügyvezető elnöki helye megüresedett, miután már az előző esztendőben egyedül maradt a céh vezetésében (társai felmondás, vagyis szó nélkül távoztak az összekuszált ügyek súlyosbodása láttán), és szélütés következtében lebénult. A teendők átvételéért többször jártam nála, de a fizető tagok szitkozódó és fenyegető panaszleveleinél egyébbel nem szolgálhatott. A céh kevéske pénzének egy részéből könyvnyomtatáshoz szükséges papírt vásárolt, a maradékot fellették, kifolyt a kezük közül.

Mit tehettem? Előlről kellett kezdenem mindent. Folytattam ott, ahol az első nekifutás önjelölt vezetői megakadályoztak tervszerű munkámban. Elsikkadt az a tény, nem kapott megfelelő hangsúlyt, hogy az akkori körülmények között az újraindított céhet nem jelenthettük be hasznot hajtó könyvkiadóként, hanem a nagyobb tevékenységi területet átfogó közművelődési intézményi formát kellett választanunk, hogy elkerüljük a pénzügyi formaságokkal és adókötelezettséggel nehezebben járható utat.

A szervezetlenség és a tagok tájékoztatásának hiánya miatt egyre-másra érkeztek a levelek, amelyekben a

KARÁCSONY·B NAPOS OLDAL

ERDÉLYI·SZÉPMÍVES·CÉH·1936

Karácsony Benő kétkötetes regényének első kiadása

sérelmezettek nyomdafestéket nem tűrő hangon követelték az elnöktől a céh pénzügyi helyzetének ismertetését. A régi vezetőségből ezt senki sem vállalta, sietve szétszéledtek.

Miként nyerhettem volna meg újra a könyvbarátok bizalmát? Nincs más célra vezetőbb dolog a nyíltságnál. Ezt vallottam, és vallom ma is. Körleveletem minden erdélyi magyar lapnak megküldtem, és anyagiak híján háromszázat a fizető tagoknak címezve a magam költségén borítékoltam.¹³

Merre tart az Erdélyi Szépmíves Céh?

Eddig nem sokan tudták, talán még az ESZC tagjai sem tapasztalták azt, hogy a céh a szabályzatában lefektetettek szerint irodalompartoló szervezet. Tehát nem könyvkiadó, hanem szerte a világon megalakítható olyan kisközösség-láncolat, amely az erdélyi magyar irodalom mindenféle pártolását tűzte célul. Folyamatos tevékenységének csak egyik módja az, hogy a két világháború közötti egykori céh hagyományainak megfelelően nevét adja könyvsorozatainak megjelenéséhez. Nem anyagi hasznot hajtó szervezkedés. De összegyűjti a könyvbarátok pénzét, és az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó Kft. segítségével keménykötésben, ex librissel ellátott, sorszámozott könyveit eljuttatja tagjainak, a fűzött példányokból pedig

vásárolhatnak az érdeklődők. Az Erdélyi Híradó felelős vezetője Szócs Géza. Ugyancsak ő az Erdélyi Szépmíves Céh elnöke, hiszen 1990 decemberében kezdeményezte és újraalakította a – mondhatjuk bátran – neves intézményt. Szabályzata alapján azt is kimondhatjuk, hogy az ESZC nem egyvalakié, nem is egy csoporté, hanem mindannyiunké, az egész erdélyi magyarságé. A megmaradásunkért valóban dolgozók, akik ezt alaposan átgondolták, tudják, hogy hagyományaink ápolásával, műveltségünk gyarapításával, az európai civilizációs szinthez való felzárkózással szolgálhatjuk leginkább kitűzött céljainkat. Ha ehhez azt is hozzágondoljuk, hogy az utóbbi években megfogyatkozott értelmiségünket kevésbé, de az egyszerű embereket annál inkább féltethetjük a beolvadástól, nyelvünk és sajátos kultúránk elvesztésétől, akkor biztos állíthatjuk, hogy mindenféle műveltségtápláló kisközösségre nagy szükségünk van, és lesz az elkövetkezőkben is.

Sajnos a céh újraindulásakor ez nem tudatosodott eléggé a vezetőkben. Így elmaradt annak a fiókszervezet-hálózatnak a kialakítása, amely élő, öntevékeny szervezatként fokozatosan növelte volna nemcsak a könyvbarátok, hanem egyetlen szóba sűrítve, az irodalompartolók számát.

Amikor fél évre elvállaltam a céh ügyeinek intézését, az 1991-ben benyújtott szervezetfelépítési javaslatomat kezdtem gyakorlatba ültetni. Ma már mindenféle alakulnak a céh fiókszervezetei. A lehetséges ESZC-fiókszervezetek száma 125. (Lásd a mellékelt helységnévsort.) Ezekben a helységekben csaknem mindenütt van néhány ESZC-tag. És a céh eddig döcögő adminisztrációja, gyenge könyvkiadói munkája ellenére mindenütt van igény és akarat a jó és szép könyvre, illetve az irodalompartoló munkára.

Álljon itt egyetlen példa ennek bizonyítására. Szilágycsehben Vida Györgyné volt az idei tavaszig az egyetlen tagunk. Segítségével és a különféle intézmények vezetőinek a megértésével ma már tizennyolcan vannak. Mert ha egyénenként nem könnyű összegyűjteni a második sorozatra hozzávetőlegesen kiszámított húszezer lejt, az egyházi közösségek, az iskolák, a könyvtárak, a magyarság politikai és kulturális szervezeteinek könnyebb ezt az összeget elkülöníteniük ahhoz, hogy a könyvsorozatot ott tudhassák tagjaik keze ügyében. Intézmények példamutató erejét is mérlegre tettük ezzel, és nem csalatkoztunk. Könyveink végén ott található tagjaink névsora.

A céh küszöbön álló országos közgyűlésén a fiókszervezetekben megválasztott küldöttek olyan értő és felelős vezetőket kell hogy válasszanak, akik a nemrég rendbe tett adminisztrációját és terveit tovább tökéletesítik; még szorosabbra fűzik a fiókszervezetek kapcsolatát az EMKE többi kulturális szervezetével; érdekes és hasznos programajánlatokkal látják el a tagságot; a véglegesített első könyvsorozat könyveit idejében eljuttatják az előfizetőknek, és a külföldi tagok toborzásáról sem feledkeznek meg, hiszen a jobb gazdasági körülmények között Magyarországon és Nyugaton élő magyarok hozzájárulásával kell megvalósítanunk a hazai olcsó könyvek kiadását és terjesztését, ahogyan ezt annak idején Kós Károlyék is cselekedték. A közeljövőben megalakulnak fiókszervezeteink Bécsben, Eszenben, Ulmban, Münchenben, Malmöben, Stockholmban, Montrealban, Torontóban, New Yorkban és másutt is. Merjük remélni, mindenfelé hasznos, kellemes és örömtelítő lesz a munkájuk.

(Folytatjuk)

Jegyzetek

- 1 Tar Károly: *Erdélyi Szépmíves Céh. Em-lékkönyv, 1924–1944, 1990–1995*. Ághegy Könyvek, Közdok, Budapest, 2010. 190–192. oldal.
- 2 Ld. Tar Károly: *Erdélyi Szépmíves Céh...*; Tar Károly: *Faragott fájdalom. Elrománosításunk naplója*. NIS Kiadó, Kolozsvár, 1995; Tar Károly: *Voltam. Harmadik könyv. Ezer kilométerekkel*. Kézirat.
- 3 Tar Károly: *Erdélyi Szépmíves Céh... 196–197. o.*
- 4 Uo. 206. o.
- 5 Uo. 214–215. o.
- 6 Mózes Huba: *Az Erdélyi Szépmíves Céh és a Helikon indulásának dokumentumai*, 1914–1928. Az Erdélyi Szépmíves Céh Füzetei, 1. Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó, Kolozsvár, 1992; Mózes Huba: *Az Erdélyi Helikon és a Nyugat*. <http://www.forrasfolyoirat.hu/upload/articles/712/mozes.pdf>.
- 7 Tar Károly: *Erdélyi Szépmíves Céh...* 236. o.
- 8 Németh Júlia: Újjáalakulás vagy folytatás? *Szabadság*, 1990. november 27.; Tar Károly: *Erdélyi Szépmíves Céh. Szabadság*, 1991. május 31. És az azonos című, a céhet a hivatalos bejegyzésekor bemutató külön oldalon, *Szabadság*, 1991. június 7.
- 9 Tar Károly: *Erdélyi Szépmíves Céh...* 199. o.
- 10 Uo.
- 11 Uo. 221. o.
- 12 Mózes Huba: i. m.
- 13 Tar Károly: *Erdélyi Szépmíves Céh...* 221–222. o.

Erdős Zoltán

A reformáció bölcsője

A korai protestantizmus történeti hagyománya Baranyában¹

E sze Tamás több mint ötven évvel ezelőtt megjelent cikkében² elgondolkodtató adatokra hívta fel a figyelmet. 1646-ban I. Rákóczi György erdélyi fejedelem harangot öntetett és küldött a távoli Vörösmart gyülekezete számára. Az 1670-es években arról hallunk, hogy számos erdélyi előkelőség segítette a vörösmarti iskolát: Szatmárnémeti Mihály kolozsvári professzor mellett nem kisebb személyiségek, mint Ghilányi Gergely étekgócmester 50 ft-tal, Bánffy Dénes főispán özvegye 40 ft-tal, Teleki Mihály kancellár pedig 30 ft-tal járult hozzá évről évre a költségekhez. Ezekben az években – a neves nyomdász, Tótfalusi Kis Miklós visszaemlékezése szerint – a baranyai gyülekezetek rendszeres vásárlói voltak a Kolozsvárott megjelent könyveknek, egy-egy alkalommal kimondottan nagy értékben, olykor másfél ezer forintért vettek latin nyelvtankönyveket, katekizmusokat, énekeskönyveket.

Nem teljesen magától értetődő, hogy honnan tudták Erdélyben, akár a fejedelmi udvarban is, mire van szükségük a dél-baranyai gyülekezeteknek, és hogy miért fordítottak rájuk ilyen nagy figyelmet. Ez a kérdés akkor is jogos, ha tudjuk, hogy a baranyai gyülekezetek támogatása I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna nagyobb ívű egyházi és művelődési politikájába illeszkedik: szintén támogatták, és ha kellett, megintették például a gyöngyösi és az érsekújvári gyülekezetet is.

Ahhoz, hogy megtaláljuk a választ, lépünk vissza az időben a baranyai reformáció kezdeteihez!³

A katolikus egyházi struktúrák pusztulásával és a püspök menekülésével csaknem zavartalanul kezdődhetett meg a reformatori szellemiségű térítés, melynek Siklósi Mihály, Sztárai Mihály, Kopácsi István, Szentantali Gergely és Eszéki Szigeti Imre voltak az első munkásai. A győztes valpói, valkóvári, majd a vaskaszentmártoni hitvita után tömbszerűen elhelyezkedő, erős reformatori gyülekezetek alakultak ki.

Sztárai munkatársai azonban fokozatosan a helvét irányzat mellett köteleződtek el, az egyre inkább elszigetelődő Sztárai emiatt hamarosan elhagyta a térséget. Az 1576 augusztusában megtartott hercegszőlősi zsinaton negyven lelkész vett részt a Dél-Dunántúl egész területéről; a Szegedi Kis István által szerkesztett kánonok már kimondottan helvét szellemiséget tükröztek. Ekkor azonban már ez az irányzat is védekezésre kényszerült a győztes váradisputa után Erdélyből és a Partiumból kirajzó antitrinitárius misszionáriusokkal szemben. Az 1574-es nagyharsányi hitvita Alvinczi György vereségével és felakasztásával végződött, de nem sokkal később Pécssett már többségbe kerültek az antitrinitárius hívek, és ezekben az években 62 baranyai gyülekezet is antitrinitáriussá vált. A pécsiek másfél évtizeddel a harsányi incidens után, 1588-ban már öntudatos módon vitára hívták ki a tolnai reformátusokat, és – amennyire az első lelkész, Válaszúti György írásából tudjuk – meg is nyerték a disputát, a tolnaiak képviselőiben kiálló Skaricza Mátéval szemben. A pécsi teológusok az Erdélyben is túlzottan radikálisnak, nem kívánatosnak minősülő nonadorantista, azaz Krisztus imádatát elutasító irányzat hívei voltak, akik ráadásul a még radikálisabb szombatosokkal is jó viszonyt ápoltak. Nem véletlen, hogy az Ó- és Újszövetség közötti kapcsolatot tagadó Bogáti Fazekas Miklós az 1580-as években éppen Pécsre menekült Erdélyből, és néhány éves itt-tartózkodása alatt írta meg zsoltárparafrázisát és Apokalipszis-kommentárját.⁴

A török hódítást követő fél évszázad során szinte földindulásszerű változások játszódtak le: szinte évtizedenként jelentek meg újabb és újabb tanok hirdetői, nekik köszönhetően két emberöltő alatt példátlan felekezeti sokszínűség alakult ki a vidéken. Mindez egy forrongó, állandó változásban lévő világ képét idézi a Dél-Dunántúlon. Még

A reformáció első pártfogójaként számontartott Perényi Péter. Augustin Hirschvogel metszete 1548-ból. Kép: Szépművészeti Múzeum, Grafikai Gyűjtemény

Baranya megye Lázár deák Tabula Hungariae című, 1528-ban Ingolstadtban megjelent térképén.
Kép: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: App.M.136

azzal együtt is, hogy a felekezetek közötti határ – merev egyházi struktúrák és kiforrott tanrendszerek híján – sok esetben elmosódott, és hogy a köznapi gyakorlat is minden bizonnyal egy erősen szinkretista, a népi vallásosság elemeivel átszőtt hitlélményt és vallásgyakorlást mutatott.⁵

Komoly – a mi kérdésünk szempontjából pedig elsődlegesen fontos – probléma, hogy nagyon kevés egykorú és közel egykorú feljegyzés maradt fenn a protestantizmus korai terjedéséről és a felekezeti küzdelmek első szakaszáról.⁶ Nemigen akadtak tehát közkezen forgó dokumentumok, amelyek többé-kevésbé világosan meghatározták volna a korszakról szóló későbbi diskurzust. A helyi közösségek eleven és szervesen fejlődő, kommunikatív emlékezete így nem alakult kanonizált történeti emlékezetté. Ennek köszönhető például, hogy bár – a kutatás mai állása szerint – a protestantizmus korántsem ért el gyors és egyértelmű áttörést a Dél-Dunántúlon,⁷ a köztudatban és a történeti irodalomban mégis hosszú ideje tartja magát ez a kép.

A baranyai reformáció másik fontos sajátossága az állandó, szoros és szerves kapcsolat Erdéllyel. Ez a kapcsolat az antitrinitáriusok esetében már a kezdeti évtizedekben szemmel látható. A misszionáriusok, Alvinczi és Válaszúti, Vásárhelyi Mihály és Jászberényi György Erdélyből érkeztek, aztán Erdélyből elűzött szabadgondolkodókat

fogadtak be, miközben maguk is radikalizálódtak.⁸ A kapcsolat emiatt megrikult, olyannyira, hogy Enyedi György erdélyi unitárius püspök egyszer úgy nyilatkozott, jóformán nem is hallott a pécsi gyülekezetéről. A teológiai ellentétek azonban idővel elcsitultak, a 17. század elején az öreg Válaszúti már ismét a fejedelemségből kért lelkészeket a magukra maradt baranyai közösségek számára.⁹ A transzfer azonban nemcsak oda-, hanem visszafelé is működött. A pécsi antitrinitárius iskola növendéke volt, és innen költözött Erdélybe az 1570 körül született, és kiemelkedő tehetsége, rendkívüli műveltsége révén országos tisztségekre emelkedett, „zsidó”, azaz szombatos Péchi Simon.¹⁰ Nem meglepő, hogy a Pécsi disputának két, közel egykorú kézírata mellett további öt másolata maradt fenn a 18. századból; a művet nagyon is számon tartották Erdélyben, egy-egy részletét talán a kolozsvári unitárius kollégium tanulói másolták és használták latin fordításban.¹¹

A reformátusok esetében ez a kapcsolat későbből datálódik, ám még inkább kétoldalú volt: Baranya – pontosabban a Duna menti térség, Tolnát is beleértve – nemcsak befogadóként, hanem kibocsátóként is fontos szerepet játszott. Hiába működtek ugyanis kimondottan színvonalas iskolák Vörösmarton és Tolnán,¹² a magasabb szintű tanulmányokra, értelmiségi pályára vágyók útja szinte szükségszerűen Erdélybe

vezetett. Az életpályák persze nagyon sokfélék lehettek. Tolnai Fabricius Bálint kolozsvári tanulmányai után vizsztatért szülőföldjére, 1575-ben egykori iskolájában vállalt rektorságot, 1589-ben az alsóbaranyai egyházmegye esperesévé választották.¹³ Az azonos családnévű, de csaknem egy évszázaddal később élt Tolnai Fabricius István még gyermekként hagyta el szülővárosát, hogy váradi és pataki tanulmányai után németalföldi egyetemeken képezze tovább magát. 1665-től Kolozsvárott tanított, élete végén pedig a kolozskalotai esperességet viselte.¹⁴ Azt nem tudhatjuk biztosan, hány baranyai és tolnai születésű, származású férfiú talált otthonra Erdélyben (sok esetben csak a családnevek jelentenének bizonytalan támpontot¹⁵), de bizonyos, hogy szép számmal akadtak köztük vezető értelmiségiek. Ilyen például az a Veresmarti Gáspár, aki 1600 körül született, debreceni tanulmányai után Németalföldön tanult, rövid ideig rektori és lelkési állást foglalt el, majd udvarhelyi, marosi és kolozskalotai esperesnek is megválasztották, 1661-től pedig a püspöki posztot töltötte be.¹⁶

Baranya tehát nem elhanyagolható szerepet játszott Erdély egyház- és művelődéstörténetében, ám ennek ellenére is inkább befogadója volt az erdélyiek anyagi támogatásának és az itteni szellemi impulzusoknak egyaránt. Jól példázza ezt éppen az 1670-es évek fejleményei. A fiatal Gyimóti István pataki és kolozsvári tanulmányai után, 1672-ben érkezett Baranyába és foglalta el a vörösmarti lelkési stallumot. Puritán meggyőződése szerint igyekezett helyreállítani az igencsak meglazult egyházfegyelmet, és bevezetni több újítást, így például a leányok oktatását. Néhány évvel később, 1679 májusában a karancsi bíró és az esküdtek a kolozsvári református kollégiumtól kérték, küldjön a Drávaszögbe iskolamestert; az Alvincen szolgáló Farczádi Péter önként jelentkezett a baranyai küldetésre.¹⁷

Egy további összefüggés talán még közelebb vihet a bevezetőben feltett kérdés megválaszolásához. Erdélyben legkésőbb a 17. század utolsó harmadában úgy tartották számon Baranyát, mint a reformáció bölcsőjét. Ez a nimbusz persze hosszú idő, egy bő évszázad alatt alakult ki és került be a köztudatba.

Elsőként a katolikus Szerémi György, valamint a protestáns Szkhárosi Horvát András és Melius Juhász Péter reflektált a hitújítás meghonosodására Magyarországon. Ők egyáltalán nem utaltak arra, hogy bármilyen jeles reformátor vagy patronus állt volna a reformáció

A pécsi disputa színhelye, a Mindenszentek temploma egy 1930-ban készült felvételen.
Kép: a Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye

mögött, csak általában említették a vándor énekmondókat, a külföldet megjárt diákokat és a nem kevésbé világlátott kereskedőket, „áros népeket” az új tanok első terjesztőiként.¹⁸ A 16. századi történetírói források hallgatnak a reformációról; elsősorban azért nem foglalkoztak vele, mert békésen, és időben hosszan elhúzódóan ment végbe, és így nem fért bele a politika- és hadtörténetre fókuszáló művek kereteibe.¹⁹

A reformáció hazai története először a hitvitázó és apologetikus irodalomban tematizálódott, egyelőre szórványosan, bibliakiadások és nagyobb

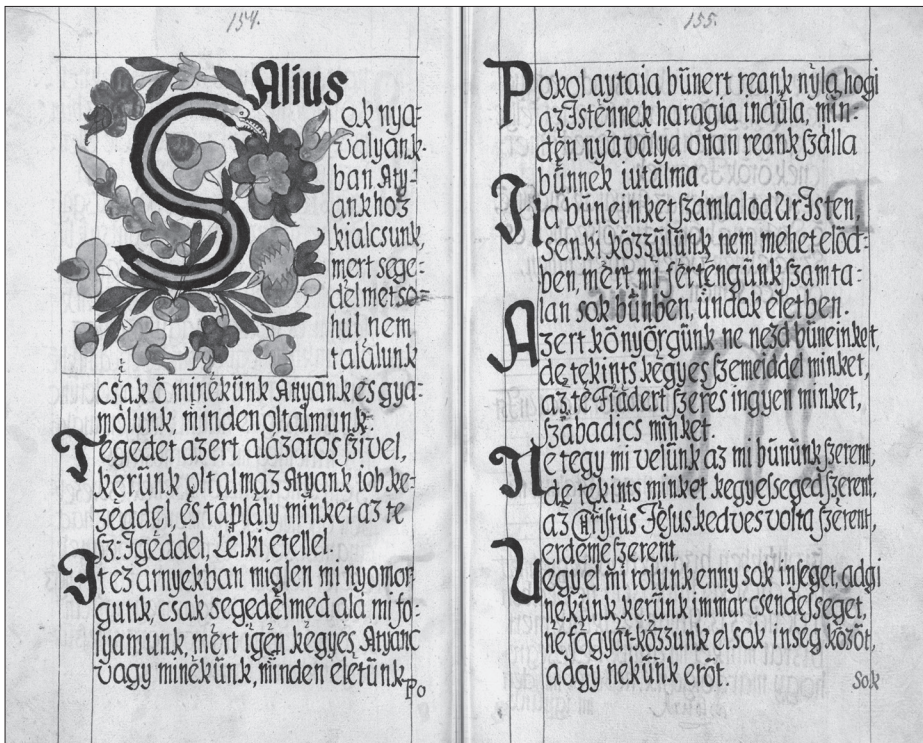
teológiai művek előszavaiban és ajánlásaiban megbújva – ám Baranyával még ezekben az összefoglalásokkal sem találkozunk. Gönczi Fabritius György a Félegyházi Tamás Újszövetség-fordításához írt előszavában Siklósi Mihály kizárólag Sátoraljaújhely reformátorként bukkan fel.²⁰ Iratosi T. János Perkins-fordításának ajánlásában Siklósi Mihálynak és Kopácsi Istvánnak csak a pataki és újhelyi tevékenységére utalt, Sztárait pedig éppen csak megemlítette a második generáció jeles tagjai között.²¹ Pósházi János sárospataki tanárnál ugyanígy semmilyen kiemelt szerepet nem kapott sem Baranya, sem

a baranyai származású reformátorok, sem pedig a reformáció első itteni patronusai, a Perényiek.²²

Az 1670-es évektől azonban fokozatosan megváltozott a helyzet. A gyászévtized után kibontakozó, immáron bővebb adatgyűjtésre támaszkodó²³ egyháztörténet-írásban a reformáció baranyai kezdeteire vonatkozó értesülések is helyet kaptak. A már említett Szatmárnémeti Mihály prédikációskönyvének előszavában úgy írta le a reformáció első néhány évtizedét, mintha Magyarország és Erdély térképén egyszerre gyulladt volna ki sok kis fénylő pont, ahol az első reformátorok elkezdték az ígehirdetést, majd ezek egyre sűrűsödtek, hálózatba rendeződtek, míg végül átszőtték az egész országot. Ezek közé tartoztak a baranyai származású reformátorok, Siklósi Mihály, Kopácsi István, és az Evangéliumért különösen sokat szenvedett Sztárai Mihály.²⁴ Tolnai Fabricius István szisztematikus teológiai munkájában szintén az elsők között említette a baranyai reformátorokat: „Nagyságos Perényi Pétert Kopácsi István és Sztárai Mihály reformálák 1531-ben.”²⁵

Az első módszeres egyháztörténeti művet elkészítő Pápai Páriz Ferenc, majd az ő adatait felhasználó Debrecei Ember Pál szerint az első protestáns lelkészek pártfogói Perényi Péter, Török Bálint és Petrovics Péter voltak, akik „a reformált egyház egén mint csillagok tündökölnék”. Perényi megtérését (bár bizonytalanul) az 1520-as évek első felére teszi. Pártfogoltjai a nevük alapján is egyértelműen baranyai születésű Sztárai Mihály, Kopácsi István és Siklósi Mihály voltak.²⁶

Az a sejtésem, hogy a 17. század második felében baranyai származású adatközlők révén honosodott meg az erdélyi köztudatban a „reformáció bölcsője” toposz. A drávaszögi eklézsiák gondjairól – és talán nevezetes múltjáról is – a már említett Veresmarti Gáspár esperes szóban tájékoztatta a fejedelmet 1646-ban. Egy évvel később pedig Pathai P. Sámuel tolnai esperes hosszú levélben informálta a pataki tanárt, Szilágyi Benjámin Istvánt mindarról, amit a baranyai reformáció kezdeteiről és a legnagyobb hatású reformátorokról megtudott. Pathai korábban laskói és vörösmarti rektorként is szolgált, vagyis bizonyosan jól ismerte a térség múltját és történeti hagyományait. Ahogy magabiztosan fogalmazott, „bizonyos jelentésekből biztosan megállapítottuk, hogy e vidéken már 1526-ban megkezdődött gyülekezeteink reformációja.”²⁷ Bár nem mondta ki, de az egészen korai

A hódoltsági gyülekezetek által használt kéziratok énekeskönyvek egyik legszebb darabja, a 17. század közepén leírt Bellyei Graduál. Kép: Debreceni Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár, jelzet: R.507

datálás, másrészt pedig a részletesen bemutatott reformátorok, Sztárai, Siklói és Szentantali emberfeletti munkája és áldozatkészsége révén Baranyát nagyon is előkelő helyre tette a reformáció történetében.

Ez alighanem egy egészen korai történeti hagyományra megy vissza. A katolikus történetíró, a baranyai születésű – több-kevesebb helyismerettel bíró – Istvánffy Miklós²⁸ úgy értesült, „elsőként Perényi Péter adta magát ehhez a szektához és lutheránus hitszónokokat – méghozzá elsősorban Kopácsi Istvánt és Sztárai Mihályt – zsoldért meghíván birtokain és mezővárosaiban gondtalanul forgolódní túrt.”²⁹ A megítélés egyértelműen negatív, ám a szerző – bár érdeke lehetett volna – egyáltalán nem tagadta, nem kibécselte Baranya kitüntetett helyét a magyar protestantizmus történetében.

Ez a történeti hagyomány a későbbi évszázadok során a helyi közösségek, gyülekezetek körében is tovább élt. Jóllehet Ács Gedeon amerikai emigrációja idején szomorúan írta egy naplóbejegyzésében, hogy „a baranyai nép a régi hagyományokat nem tartotta fönnt”,³⁰ azért egyik-másik baranyai református közösség a későbbiekben is úgy tudta, hogy gyülekezete a legkorábbi alapításuk közé tartozik.³¹

Egy nagyon korai hagyomány szerint Nagyharsány lakóinak többsége

már 1531-ben a reformációt követte.³² 18. századi feljegyzések arról tanúskodnak, hogy a helyiek úgy tudták, a siklói uradalomhoz tartozó Kovácshida 1537-ben, az egytelkes nemesek lakta Dencsháza pedig egy évvel később befogadta a reformációt.³³ 1817-ben a szlavóniai Kórógyon úgy tudták, a gyülekezet az 1530-as években alakult ki, a várdaróciak pedig még korábbra, 1527-re tették az eklézsia létrejöttét.³⁴ Ugyancsak 1817-ben Szekér Pál hercegszólói lelkész azt felelte a püspöki vizitáció során feltett kérdésre: „Baranyának Reformátori magából teltek ki, sőt ezen Vármegyének ditséretére meglehet említeni, hogy a legnevezetesebb országos Reformátorok, születésekre nézve többnyire idevalók voltak, mint p. o. Siklói Mihály, Kopácsi, Kálmán Csehi, Bellei (...) már 1530. előtt Baranyában a’ Köznépnek hirdettetett a’ Helvétusok értelmé szerént elő adott Evangéliom...”³⁵ Ács László laskói lelkész ugyanekkor valamivel visszafogtabban fogalmazott: „szinte mint bizonyost úgy lehet fel tenni, hogy annak [a gyülekezet megalakulásának] mindjárt a’ Reformatio Hazánkba lett kezdetével kellett esni; nem tsak azért hogy az első Reformatörök közül nem kevesen eröl a’ Videkröl szarmazottak lévén, kétségkivül hazajok megvilágosításáról el nem felejtkeztek, Eszékí, Kopatsi, Bellyei István a’ Szegedi veje’s.

a. t.” – írta részben Pathai P. Sámuel le-
velére hivatkozva.³⁶

Az már csak a történet utóöngéje, hogy a későbbi baranyai helytörténeti irodalom már kisebb legendáriummá bővítette ezt a hagyományt. Egyrészt nemcsak Perényi Péter, hanem már apja, az 1519-ben – azaz mindössze két évvel Luther fellépése után – elhunyt Imre nádor is a reformáció pártfogójaként bukkan fel, elsőként Németh Béla millenniumi megyetörténeti szintézisében. Németh a siklói uradalom 1752-es összeírásában bukkant egy különös tételre: a ferences rendház patikaházában egy címeres kőfaragványt találtak az összeírók, melynek felirata Perényi Imrét a reformált egyház kormányzójának („Reformata ecclesiae gubernator”) nevezi.³⁷ Ezt az értesülést – kritikátlanul és olykor pontatlanul – átvette több Siklós környéki gyülekezet és község monográfiája,³⁸ Magyarbóly evangélikus gyülekezettörténete ennek nyomán hovatovább a „magyar Wittenbergnek” nevezi Siklóst.³⁹

Sztáraitól pedig – Pathai P. Sámuel levele nyomán – azt írják a helyi szerzők, hogy a hegyoldalban érces hangon, lantkísérettel előadott zsoltáiraival nyerte meg az embereket. Ezt egy-egy helytörténeti műben a Szársomlyóval, a Báni-hegységgel és a laskói Temp-lomdörömbbel kapcsolatban is olvashatjuk,⁴⁰ azaz minden közösség igyekezett a magáénak tekinteni az úttörő reformátor alakját, annak ellenére is, hogy ehhez nem volt valódi, szövegszerű támpontjuk.⁴¹

Mi tehát a válasz a felvetett kérdésre? Miért érezte szívügyének a dél-baranyai reformátusok támogatását az erdélyi államegyház, és annak több prominens személyisége?

Esze Tamás szerint ez nagyjában-egészében személyes okokra vezethető vissza. A vörösmarti harangot Veresmarti Gáspár személyes közbenjárására küldte az erdélyi fejedelem. Később a főúri támogatásra és az értékes könyvszállítmányokra Gyimóti István személyes kapcsolatai révén tehettek szert a baranyai eklézsia, és elsősorban Vörösmart: a kolozsvári nyomdász és az erdélyi urak a fiatal Gyimóti puritánus szellemiségű kezdeményezéseit igyekeztek ekképpen támogatni.

Erős a gyanúm azonban, hogy a személyes kapcsolat önmagában nem lett volna elegendő. Legalább ennyire fontos volt a másfél századon keresztül fennálló – ha nem is teljesen szakadatlan, de – szerves és eleven kulturális kapcsolat, kétirányú transzfer Baranya és Erdély között. És ugyanilyen jelentős

Szatmárnémeti Mihály prédikációskönyvének címlapja. Kép: RMK I. 179

tényező lehetett Baranya helyi hagyományból fokozatosan kialakuló nimbusza, mely szerint ez a vidék és az itt született lelkészek, ha nem is kizárólagos, de kiemelkedően jelentős szerepet játszottak a reformáció magyarországi meghonosításában.

Jegyzetek

- 1 Köszönetet mondok Ősz Sándor Elődnek és Varga Szabolcsnak, amiért elolvasták a kézirat első változatát, és számos javítással, pontosítással és kiegészítéssel segítették az írás végső formába öntését.
- 2 Esze Tamás: Kolozsvári könyvek Baranyában. In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 10. Szeged, 1971. 137–147. o.; A gondolatmenetben számos ponton támaszkodom az Esze Tamás által (is) közölt adatokra, de ezeket a továbbiakban már nem jelölöm külön hivatkozásokkal.
- 3 A protestantizmus megjelenését, terjedését, az egyes felekezetek egymáshoz való viszonyát számos kutató dolgozta fel és mutatta be többféle szempontból és eltérő koncepcionális keretekben. A korábbi eredményeket legjobban összefoglaló és a leginkább meghatározó kurrens kutatások: Ács Marianna – Kránicz Gábor – Szalai Gábor – Varga Szabolcs: *Reformátusok Baranyában*. Scriptura Kiadó, Pécs, 2017. 56–72, 96–100. o.; Balázs Kovács Sándor: *Az Alsó-Dunamellék reformációja*. In: Gaál Zsuzsanna – K. Németh András (szerk.): *A Wosinszky Mór Megyei Múzeum évkönyve*, 39. Szekszárd, 2017. 443–502. o.; Benda Kálmán: *Unitáriusok a hódoltság-kori Dél-Baranyában*. *Baranya*, 4(1991): 1–2. 87–91. o.; Kiss Z. Géza:

- A baranyai reformáció történetéhez. In: Szita László (szerk.): *Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből*. A szigetvári történelem konferencia előadásai a város és vár felszabadításának 300. évfordulóján, 1989. Pécs, 1993. 293–313. o.; Őze Sándor: *A reformáció elterjedése a Dél-Dunántúlon Szegedi Kis István tevékenysége tükrében*. In: Borsy Judit (szerk.): *Reformáció a Dél-Dunántúlon*. Pécs – Kaposvár – Szekszárd, 2019. 33–48. o.; Varga Szabolcs: *Irem kertje. Pécs története a hódoltság korában 1526–1686*. Pécsi Hitudományi Főiskola – Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2009. 144–154. o.; Varga Szabolcs: *A reformáció folyamata Pécsi Egyházmegyében a 16. században*. In: Kürtössy Péter – Máté Gábor – Varga Szabolcs (szerk.): *„Örökségünk a tér és az idő”. Tanítványi tisztelgés Filep Antalnak*. PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs, 2014. 223–241. o.
- 4 Balázs Mihály: *Teológia és irodalom. Az Erdélyen kívüli antitrinitarizmus kezdetei*. Balassi, Budapest, 1998. 45–64, 93–10. o.; Varga: *Irem kertje*. 147–150. o.
 - 5 Varga: *A reformáció folyamata*. 237–238. o.
 - 6 A források kritikájára Varga: *A reformáció folyamata*. 227–230. o.; Varga Szabolcs: *Reformáció a Dél-Dunántúlon a 16. században*. In: Ittész Gábor (szerk.): *Viszály és együttélés. Vallások és felekezetek a török hódoltság korában*. Universitas Kiadó, Budapest, 2017. 49–54. o.
 - 7 Gószy Zoltán – Varga Szabolcs: *A Pécsi Egyházmegye kora újkori történetének kutatási lehetőségei*. In: Klestenitz Tibor – Zombori István (szerk.): *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 70–71. o.; Varga: *Reformáció a Dél-Dunántúlon*. 57–60. o.
 - 8 Szabó Gyula: *Szabadgondolkodó társadalmi rétegek a török alatti Pécsen és Baranyában*. In: Dankó Imre (szerk.): *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve*, 1964. Pécs, 1965. 255. o.
 - 9 A Erdélyből érkező lelkészek szellemi kisugárzása tagadhatatlan, túlértékeléséről azonban óvni kell. Az Ormánság kutatója, Kiss Géza elgondolása szerint például az erdélyi unitárius lelkészek honosítottak meg egy új stílusú templomépítkezést, hozzájuk köthetők a térség első fakazettás templomai. Kiss Z. Géza: *Ormánsági változások. Fejezetek a 18–19. századi társadalom történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991. 151, 155–157. Kiss azonban közvetett bizonyítékokkal érvelt, és gondolatmenetét az is gyengíti, egykorú fakazettás emlékek a régióban egyáltalán nem maradtak fenn, és Erdélyben is igen ritkák, ezek egy része is százsz környezetben keletkezett. Az összefüggések, feltételezett párhuzamok így közvetlenül egyáltalán nem vizsgálhatóak. A dél-dunántúli emlékenyagra Tombor Ilona: *Magyarországi festett famenyvezetek és rokonemlékek a XV–XIX.*

századból. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 31–43. o.; Az erdélyi emlékekre Mihály Ferenc – Szász Erzsébet: *Míves famunkák Erdélyben*. Ácsmunkák, asztalosmunkák a XV–XVI. századból. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2021. 41–43. o.; A Dél-Dunántúl hímes templomai: legkiválóbb ismerője, Zentai Tünde szintén nem említi az erdélyi kapcsolatokat. Zentai Tünde: *A Dél-Dunántúl hímes templomai*. Pro Pannonia, Pécs, 2014. 12–14. o.

- 10 Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 120–121. o.
- 11 Erdős Zoltán (szerk.): *A baranyai reformáció története*. Kiállítás a reformáció 500 éves jubileuma tiszteletére. Pécs, Néprajzi Múzeum, 2017. szeptember 13. – december 31. Csorba Győző Könyvtár, Pécs, 2019. 36. o.; Szigeti Molnár Dávid: *A Pécsi Disputa útja nyugatról keletre*. Erdélyi–baranyai unitárius érintkezések a 17. században. *Keresztény Magvető*, 125(2019): 3. 247–252. o.
- 12 Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon. Fejezetek a Dráva-szög történetéből*. Forum, Újvidék, [1977.] 179–190. o.; Kathona Géza: *Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974. 19–31. o.; Érdekes, hogy Kocsi Csergő Bálint 1677-ben írt művében csak felsorolja a baranyai szuperintendencia legfőbb gyülekezeteit, amelyek az állandó fenyegetettség miatt csak triviális iskolát tartanak fenn – erdélyi kapcsolataikat azonban nem említi. Miklós Dezső: *Az első rendszeres magyar egyháztörténet*. (A gályarab Kocsi Csergő Bálint „Brevis delineatio ecclesiarum reformatarum in Hungaria et Transylvania” c. műve 1677-ből). H.n., [1993.] 92. o.
- 13 Baranyai: *Vízbe vesző nyomokon*. 142–144. o.; Kathona: *Fejezetek*. 40–41. o.; Lábadi Károly: *Istenek népei a Drávaszögben*. Eszék, 2000. 280–284. o.
- 14 Balázs Kovács Sándor: *Tolnától Kolozsvárig*. Tolnai Fabricius István (Tolna, 1630 – Kolozsvár, 1690. március 25.) református esperes, orvostudor, tanár életútja. In: K. Németh András (szerk.): *A Wosinszky Mór Megyei Múzeum évkönyve*, 43. Szekszárd, 2021. 87–111. o.; Erdős Zoltán: *A haza békesége és a nemzet egysége Tolnai (Fabricius) István prédikációjában*. *Egyháztörténeti Szemle*, 22(2021): 2. 131–146.
- 15 Nevek és születési helyek összefüggésére Szabó András: *Coetus Ungaricus*. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613. Balassi Kiadó, Budapest, 2017. 43–44. o.
- 16 Herepei János: *Apáczai és kortársai*. Szerk.: Keserű Bálint. Budapest – Szeged, 1966. 223–246. o.
- 17 A karancsiak levelét hibás dátummal idézi Lábadi: *Istenek népei*. 60–61. o.
- 18 Péter Katalin: *A reformáció: kényszer vagy választás? Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, [2004.] 62–69. o.*
- 19 Tóth Gyergely: *A mellőzéstől a hitvitákön át a nagy egyháztörténetekig: a magyar-*

Perényi Imre – sok találgatásra alkalmat adó – reneszánsz címerkövének töredéke.
Kép: G. Sándor Mária: *Reneszánsz Baranyában*. Corvina, Budapest. 1984. 180. o.

- országi reformáció a 16–18. századi történetírásban: A magyarországi reformáció a 16–18. századi történetírásban. In: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (szerk.): *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécs, 2017. 409–414. o.
- 20 Félegyházi Tamás: *Az mi Uronc Iesus Christusnac Uy Testamentoma...* Rudolphus Hofhalter, Debrecen, 1586. (RMK I. 218 = RMNy 584) *2v.
- 21 Iratosi T. János: *Az ember eletenek bodogul valo igazgatasanak modgyáról...* Brewer Lőrinc, Lócse, 1637. (RMK I. 670) A6v, A8r.
- 22 Pósházi János: *Igazság istáppja, avagy olly catechismusi tanitas, mellyben a' keresztény reformata vallás bőven meg magyaráztatik...* Rosnyai Janos, Sárospatak, 1669. (RMK I. 1096) 174–179. o.; Némileg hangsúlyosabban, az első lutheránus főúrként szerepel a mű későbbi szöveghelyén: Pósházi: *Igazság istáppja*. 458–458. o.
- 23 Tóth: *A mellőzéstől a hitvitákon át a nagy egyháztörténetekig*. 417–419. o.
- 24 Szatmárnémeti Mihály: *A négy evangelisták szerint valo dominica...* Veresegyházi Szentyel Mihály, Kolozsvár, 1675. (RMK I. 1179) c2r–c3r.
- 25 Tolnai F. István: *Igaz Keresztyéni és Apostoli Tudomány s' vallás Utára ve-*

- zető és az el-tévelyedésről jó utban hozó kalauz*. Kolozsváratt, Veresegyházi [Szentyel] Mihály által, 1679. (RMK I. 1236) 563. o.; Érdekes, hogy néhány lappal korábban azt írta, az unitáriussá lett pécsi püspök, „Dudithius András lón az első a' ki ez időben a' reformatiot el-kezdé”. Tolnai: *Igaz Keresztyéni kalauz*. 547. o.
- 26 Debreceni Ember Pál: *A magyarországi és erdélyi református egyház története*. Ford.: Botos Péter. Sárospatak, 2009. 50, 58, 414. o.; Pápai Páriz Ferenc: Romlott fal felépítése. Közli: Thury Etele. In: Stromp László (szerk.): *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár*, 5. Budapest, 1906. 137–138. o.
- 27 Debreceni Ember: *A magyarországi és erdélyi református egyház története*. 485. o.
- 28 Varga Szabolcs: *Genius loci*. Az Istvánffy Baranyában. In: Ács Pál – Tóth Gergely (szerk.): „A magyar történet folytatója.” *Tanulmányok Istvánffy Miklósról*. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2018. 59–89. o.
- 29 Nagy Gábor: *Irrepserunt*. Istvánffy Miklós levele Pázmány Péterhez a hitújítás magyarországi kezdeteiről. *Gesta*, 6(2006): 1. 89. o.; Tóth: *A mellőzéstől a hitvitákon át a nagy egyháztörténetekig*. 410–412. o.

- 30 Lábadi Károly: *Ács Gedeon élete és szülőföldképe*. HMDK, Bellye, 2017. 113. o.
- 31 A helyi közösségek történeti emlékezete persze másutt is működhetett hasonlóképp. Derecskei Demeter, a Szilágyság reformátorára vonatkozóan: Sipos Gábor: *Reformata Transylvania. Tanulmányok az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez*. EME, Kolozsvár, 2012. 13–15. o.
- 32 Szita László: *Nagyharsány*. Bp., 2001. 103. o.
- 33 Zentai Tünde: *Kórós*. Pro Pannonia, Pécs, 2008. 23. o.
- 34 Keresztes Dániel – Hamarkay Ede (szerk.): *A bizalom pecsége alatt, I. Két püspöki vizitáció (1817 és 1885) és legújabb kori levéltári dokumentumok*. Exodus Kiadó, Erdőkertes, 2004. 76, 112. o.
- 35 Uo. 133. o.
- 36 Uo. 93. o.
- 37 Németh Béla: Baranya Szent-Istvántól a jelen korig. In: Várady Ferenc (szerk.): *Baranya múltja és jelenje, II. kötet*. Pécs, 1897. 442. o.; A töredékes kőfaragvány csaknem négy évtizeddel később valóban előkerült a jelzett hely közelében, a kolostor folyosójának padlózatából. Elsőként Szőnyi Ottó írta le és közölte, de a felirat hiányzó, megsemmisült részeinek kiegészítése nélkül. Szőnyi Ottó: Ismeretlen siklósi renaissance köemlékek. *Magyar Művészet*, 9(1933): 6. 179–180. o.; G. Sándor Mária: *A reneszánsz Baranyában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 57. o.
- 38 Kisharsányra Nagy Gyula: *A kisharsányi református egyházközség története*. Cserni János Drávavölgyi Könyvnyomdája, Siklós, 1930. 10. o.; Siklósról Fejes János: *Siklós múltja*. Siklós, 1937. 118, 150. o.; Nagyharsányra Bordás Sándor: *Nagyharsány község és a református egyházközség története a római kortól a XX. sz. közepéig*. Nagyharsány, 1985. (Nagyharsányi Helytörténeti Gyűjtemény irattára) 38. o.; Az értesülést Fejes és Bordás nyomán közölte, de a faragványt immáron 17. századi eredetűnek tartotta Szita: *Nagyharsány*. 102. o.
- 39 Vértesi Zoltán: *Magyarbóly ev. egyházközség és filiái története*. Dunántúl, Pécs, 1940. 149. o.
- 40 Laskóra Fejes: *Siklós múltja*. 156. o.; Lábadi Károly: *Laskó könyve*. Helyi választmány, Laskó, 2011. 76. o.; Nagyharsányra Bordás: *Nagyharsány község*. 40. o.; Szita: *Nagyharsány*. 103. o.
- 41 Sem az eredeti forrás szerzője, Pathai P. Sámuel, sem pedig az ő levelét újraközölő Koller József, majd az azt magyarul idéző Haas Mihály nem említ egy bizonyos települést, csak nem konkretizált hegy-, vagy domboldalt, ahol Sztárai zsoldárokat énekelt. Haas Mihály: *Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben*. Lyceum, Pécs, 1845. 165. o.; Koller, Josephus: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*, Tomus VII. Complectitur res gestas ab anno 1628. ad 1781. Landerer – Trattner, Posonii – Pestini, 1812. 31. o.

„...ragadd meg a kunt övénél fogva...”

Az övfogás mitológiai háttere és archaikus formái a Szent László-falfestményeken

A 19. század végétől fokozódó figyelem kíséri a középkori templomainkban egyre nagyobb számban fölbukkanó, a Szent László-legendát megjelenítő falképeket. Művészettörténészek, néprajzkutatók, régészek, kultúrtörténészek, lelkészek, ikonológusok, restaurátorok tollából az idők során egyre gazdagabb és izgalmasabb elemzések születtek, amelyek a falképek eredetével, stílusával, értelmezésével foglalkoznak.

Ezek a falfestmények templomok falára készültek, a középkor keresztény hívóinek szóló tartalmakkal. A templom az *imago mundi*, kozmológiai szent hely, az istenek háza¹, amelynek építési terve meg volt írva a csillagokban.² „A templom belső négy része a négy világtáját képviseli. A templom belseje a világmindenség. Az oltár a Paradicsom, amelyet keletre helyeznek el. (...) A nyugati rész ezzel szemben a sötétség, a rémület, a halál területe, az elhaltak örök lakóhelye, akik az utolsó ítéletkori feltámadásra várnak.”³ A Szent László-legendá megörökítése a templomok – az esetek többségében – nyugati-északi falain ugyanezen ősi vallásos élményen és igényen alapszik. Egy *hierophánia*, amely biztos eligazodást nyújt a szakrális térből való kilépés után is, amely inkább a szentség, az elvontabb hit nyelvén szól, mintsem a racionalitás világán keresztül. A magyar hősepikának ezen képi ábrázolása a magyar középkori ikonográfia egyedi alkotása, ahol Szent László személyében „a hivatalos egyházi szentkultusz összefonódott a néphagyománnyal, a mondák és a hiedelmek világával”.⁴ Nyilvánvaló tehát, hogy a különféle képi szimbólumok, attribútumok nyelvén már a maguk korában is nagyon beszédes falképek jelentős hatással voltak azokra a közösségekre, amelyek az emlékezetükben, szájhagyományukban őrizték a hős király

emlékét. Ráadásul „a Szent László-tisztelet a művészi megformálás terén is határozott népi igényekkel, elképzelésekkel találkozott: az egyházi megrendelésre készült oltárok, falképek, szobrok vagy ötvösmunkák nemegyszer sajátos népi jegyeket viselnek magukon, elrugaszkodva a korabeli szentábrázolások egysíkú, egymástól gyakran csak attribútumaiban megkülönböztethető alkotásaitól”⁵. A Szent László-legendákhoz (szájhagyományban, az írott és képi anyagban) fűződő jelképek, képek (csatabárd, korona, dicsfény, kehely⁶, kesztyű⁷, szív⁸, kard, pénz, íj, deréköv stb.) gazdagsága, az események mitikus síkja (üstökön ragadás, leányrablás, lerántás, halhatatlanok párharca, Achilles-ín elvágása, lovak küzdelme, sziklahasadás, vízfakasztás stb.) és asztrálmítoszi vonatkozásai egy olyan gondolkodásmódra emlékeztetnek, „amely ősi képekben, szimbólumokban fejezi ki magát, s ezek régebbiek a történeti embernél, ősidők óta vele születettek. (...)” Éppen ezért „bölcesség a hozzájuk való visszatérés”.⁹

Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy a legendában emlegetett fogások, az öv megragadása és a lóról való lerántás, valamint a küzdelemjelenet némelyikén előforduló övfogásos párharc eredetének gyökereit megvizsgálja. Már korábbi tanulmányban is felhívták a figyelmet, hogy az „egy-egy elleni személyes küzdelmek alaposabb elemzésére további kutatások szükségesek.”¹⁰ Feltételezésem szerint a mitikus birkózások archaikusabb változatát az övharc (derékfogásos harc) ábrázolásai jelenítik meg. Ezen archaikusabb küzdelemábrázolások hogyan jelentek meg az írott szövegekben, képi ábrázolásokban?

A lejegyzett legendák nem részletezik a birkózás formáját, ezeket

Szent László személyében
„a hivatalos egyházi
szentkultusz
összefonódott
a néphagyománnyal,
a mondák és a hiedelmek
világával”.

A „P” iniciáléban megfestett kép hangsúlyos eleme a jelzett legendarészlet birkózásjelenete, ahol a küzdő felek egymást derékon ragadva küzdenek. Kép: Képes Krónika

miniatúrákon, falképeken fedezhetjük fel. A 14. századi *Képes Krónikában* található legenda így írja le a jelzett eseményeket: „Szent László herceg meglátott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Azt gondolta tehát Szent László herceg, hogy ez a váradi püspök leánya, és ámbar nehéz sebben volt, mégis nagy hamar üldözőbe vette lova hátán, melyet Szögnek nevezett. Midőn azután lándzsavégre megközelítette, semmire sem ment vele, mert az ő lova sem maradt vissza semennyit sem; így mintegy kartávolság volt a lándzsa hegye és a kun háta között. Rákiáltott tehát Szent László herceg a leányra és mondá: »Szép hűgám! Fogd meg a kunt övénel, és vesd magad a földre!« Az meg is tette. Mikor a földön hevert, Szent László herceg közléről át akarta szúrni a lándzsával; a leány akkor nagyon kérte, ne ölje meg, hanem bocsássa el. Ebből is kitetszik, nincsen hívség az asszonyokban, bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani. A szent herceg azután sokáig mérkőzött a férfiúval, majd

elvágtá inát és megölte. De az a leány nem a püspök leánya volt.”¹¹ A „P” iniciáléban megfestett kép hangsúlyos eleme a jelzett legendarészlet birkózásjelenete, ahol a küzdő felek egymást derékon ragadva küzdenek. Ugyancsak a *Képes Krónika* őrizte meg Botond és az óriás görög fegyvertelen birkózásának emlékét is. Képi hasonlóságokat a 13. századból a *Keresztes Biblia*¹² egyes miniatúrái¹³ mutatnak¹⁴, ahol Jákób tusa-kodását az angyallal derékfogásos párharcként ábrázolja.

Időrendben a következő írott hagyomány Mügeln Heinrich 1358 és 1369 között lejegyzett krónikájában (*Ungarn-chronik*) található: „Akkor odakiáltott Szent László a leálynak, és mondá: Ragadd meg a hitelent az övénel fogva és bukj le véle a földre. A leány megtette. Ekkor László, a szent herceg megsebesítette a földön fekvő pogányt és meg akarta ölni. Akkor felpattant a pogány, és sokáig birkózott Szent Lászlóval.”¹⁵

Az ugyanebből a századból származó veronai *Passio Sancti Georgii* egyik miniatúrájának alkotója, aki a Szent

László keresztény előképének tartott Szent György küzdelmét ábrázolta a sárkánnyal, a kiszabadított leány kezébe övet helyezett, amit az a sárkány nyakába hajít. A kép szó szerint meg egyezik a *Legenda Aureában* leírt jellel: „Azt mondta ekkor a leálynak: Vesd övedet tüstént a sárkány nyakába, leányom! Az meg is tette.”¹⁶

A 15. századi legendalejegyzésekből már hiányzik a deréköv említése, csupán a lerántás pillanatát tartják fontosnak leírni a szerzők. Antonio Bonfini, *Thuróczi krónikáját* alapul véve, és több más szöveg mellett a László-legendát is forrásként használva, *A magyar történelem tizedeinek* megírásakor 1497-ben így mesélt: „...odakiált a bámulatos szépségű leányzónak, hogy vesse le magát a lóról és rántsa magával a támadóját is.”¹⁷ A szakirodalom úgy sejtí, hogy Bonfini és Mügeln szövege a falképek ismeretében született. Több mint érdekes a lerántás jelenetének a leírása, hiszen az egyik legritkább jelenet a napjainkra fennmaradt falképek sorában. Ugyanakkor a leírások nem felelnek meg pontosan a képi megoldásoknak, hiszen Bántornyán földön áll a leány, Zsegrán a földön álló leány (húzza lefele?) fogja a kun kezét, mintha búcsúzna, Türrjén mindketten zuhannak a lóról, a szöveg viszont azt mondja, hogy a lány önmagával együtt lerántja az elrablóját. E „bámulatos szépségű leányzó” az 1559-ben kiadott Benczédi Székely István *Chronica ez Vilagnac Yeles dolgairól* munkájában már nem rántja le a kunt az övénel fogva a lóról. A nevét azonban megtudjuk: Szent Aglit/Angiit/Anglit asszony, azaz Szent Ágnes.¹⁸

Feltűnő, hogy a történet lejegyzői, még abban a néhány mondatos szövegben is fontosnak találták leírni a „megragadás és lerántás” mozzanatát. Mintha egy korábbi szóbeli vagy írott hagyomány sajátos formulája lett volna, amelyet nem lehetett kihagyni. A lejegyzésekben kiemelt övtől való lerántás képi rokonsága napjainkra a Zsegra, Bántornya templomaiban látható. A keleti határvidék falképein ez teljesen hiányzik. Nincsen olyan legendaábrázolás, amelyen a lerántás (amennyiben úgy értelmezzük, hogy az övétől fogva ragadja meg) és az övharc-jelenetek együtt szerepelnének.

A legenda küzdelemjelenetét a következő templomi falképeken ábrázolják övharcjelenetek:

1. Sepsikilyéni unitárius templom
2. Sepsibesenyoői református templom (elpusztult falkép, amit Huszka József akvarellmásolatából ismerünk)

A sepsikilyéni unitárius templom falán látható Szent László-freskó.
Kép: Lovagkirály (ld. a 15. sz. jegyzetet)

3. Maksai református templom (elpusztult falkép, amit szintén Huszka József akvarellmásolatából¹⁹ ismerünk)²⁰

4. Oklándi unitárius templom

A többi eddig ismert falképen a küzdelemjelenetben a váll, kar, torok megragadását fedezhetjük fel. Ezen tanulmány nem kutatja ezek eredetét.

A deréköv tisztelete, szimbolikus tartalma már a korai mítoszok, eposzok, legendák világában is felfedezhető. Az ókori görög mitikus hős, Héraklész 9. munkája az amazonok királynőjének, Hippolüté bűvös hatalmú övének a megszerzése volt. Ugyancsak Héraklész története, miszerint Ekhidné három fiút szül a hősnek, aki hagyatéknak hátrahagyja íjat és övét az aranycsévével, azzal a kikötéssel, hogy azé legyen a királyság, aki képes lesz az íjat felajzani és az övet felcsatolni. A három fiú közül Szküthész lesz a király, a szkíták mitikus ősapja. Az északi mitológia Thor isten legyőzhetetlenségét nemcsak a mágikus pörölye, hanem az erőöve, a Megingjörd is biztosította.²¹ Egy germán mitológiai hősnek a sárkánykígyóval való epikus küzdelmét nem véletlen, hogy egy övcsatra dolgozta ki az 6–7. századi, avar kori ötvös.²² A középkori keresztény legendákban is találkozni az öv szimbolikájával. Ilyen Szent Patrik,

Írország védőszentje, aki egy meghatározó élmény során egy kővet kapott az égietől, amely azt jelképezte, hogy Isten különleges megerősítést adott neki. Ez az öv segített neki a kereszténység terjesztésében az ír szigeteken. A Szent Györgyöt megörökítő legenda említést tesz arról, hogy egy deréköv segítségével sikerült legyőzni a sárkányt. Erekléy-tisztelet övezi Szűz Mária teveszőrő övét, Szent Domonkos pamutövét is.

A mitikus, legendai tartalmakon túl az öv, mint az egyik legrégebbi ruhadarab, a mindennapi életvitel fontos kelléke volt. Régészeti emlékek alapján a bronzkorban már ismert volt. Anyaga lehetett bőr, szövet, selyem, nemesfém, amit nők és férfiak egyaránt deréktájon viseltek. Szerepe a ruházat összefogása, a nadrág megtartása, használati tárgyak (szerszámok, fegyverek, pénzürmék, írószerek, hangszerek) szállítása, tárolása. Nagy erőt igénylő fizikai munkák, súlyok, emelések esetén csökkentette a hát alsó részére nehezedő nyomást, illetve védte a hátat a hátrafeszüléstől. Már a kezdeti időkben státuszszimbólumként is létezett, amely díszítési módjával, anyagának megmunkálásával, formájával, színével a viselője társadalmi rangját, helyét, vagyonát és származását is tükrözte. Fegyvertartó öv (fegyveröv) funkciója

miatt a férfiaság egyik jelképe is,²³ amelyet csak a tulajdonos érinthetett meg, oldhatott le, vagy az, akinek ezt ő megengedte. Díszei, veretei bajelhárító, védő szereppel is bírtak. A „felövezés” a hatalom átadása, harcossá avató rítus volt.²⁴ Minden szándék, amely az öv megérintését illeti, ellenségesnek minősül és harcra ad okot, kivételt képeznek a bensőséges kapcsolatban élők (szerelmesek, testvérek, házastársak, bajtársak) közötti érintések. Értelmezésem szerint a kun és a leány közötti bensőséges kapcsolat megléte miatt „ragadhatja” meg a lány a gyanútlan kun derékövét. A *Képes Krónika* szövege is megemlíti, hogy a leány „fajtalan szerelemből” kegyelemért könyörög a kun életéért, sőt egyes falképeken a kun a leány ölébe hajítja le fejét. A derékon viselt öv ugyanakkor a határvonal a lelkiség és a testiség között, a felső világ és az alsó világ között.

Megfigyelésem alapján összefüggés van az övön–derékon ragadás és az archaikus–mitikus párharcok között. László Gyula professzor érdeme volt, hogy felhívta a figyelmet a Szent László és a kun közötti küzdelem mitikus voltára. A sebezhetetlen–fegyvertelen hősök kozmikus méretű párviadalára több párhuzamot is felhozott különféle képi ábrázolásokkal, amelyek között derékon ragadást látunk az uráli (Kockij Gorodok) 9. századi ezüsttálon, a *Képes Krónika* „P” iniciáléjában, vagy övfogásos küzdelmet egy 12. századi perzsa miniatúrán.²⁵ Vargyas Lajos különféle belső-ázsiai mitikus hőskölteményeket is alapul véve megállapította, hogy a birkózásor „mindig csípőn ragadják meg egymást”²⁶. Érdemes megemlíteni, hogy ezen párviadalok a régi mítoszokban, eposzokban gyakran döntetlenül érnek véget, továbbá nem szerepel a küzdelemben nő. A párharc a két fél – korai formájukban félistenek, bikaistenek, ikeristenek²⁷ – hegyeket rengető birkózása, akik a kezdeti korokban szörnyekkel, majd félistenekkel, végül emberi ellenséggel küzdenek. Napjainkban is fellelhetőek olyan rituális, táncszerű vezető elemekben gazdag, pusztá kezes párharcok, mint a mongol *bökh*²⁸, a japán *szumó*, a kazak *kizil küsz*, a tatár *kirpinar*, amelyek fontos naptári ünnepekhez, évfordulókhöz is kapcsolódnak.²⁹

A sumér–akkád Gilgames–eposzban (Kr. e. 22. század) a küzdelem előtti szerelmi fogságba ejtett félig állat Enkidu – bár látszólag más a kontextus – a *Legenda Aurea*ban szereplő sárkánnyal mutat rokonságot, akit a viadal előtt a leány leoldott övével ejt foglyul: „Mikor a csorda Enkiduval az itató vizébe gázol,

A maksai református templom falképéről fennmaradt akvarellmásolat.
Kép: Lovagkirály (ld. a 15. sz. jegyzetet)

megoldja övét a leányzó³⁰, s úgy tesz, hogy Enkidunak tessék; kibontja magát a leányzó, vállig, csípőig, combig, térdig, s úgy tesz, hogy Enkidunak tessék, hogy Enkidu vére zubogjon!” A folytatás már a falképen megjelenített pihenés szép mozzanatára emlékeztet: „Visszasompolyog s a leányzó lábához bújik nyöszörögve. Az meg cirógatja, becézi, ily szavakat súgva fülébe: »Szép vagy, Enkidu, istenekkel vetélkedik tested erőben...»

A küzdelem kozmikus síkon, szent térben zajlik a két hős között: „Enkidu a nászház ajtajába vetette lábát
Gilgamest nem hagyta belépni megragadták egymást a nászház ajtajánál

az utcán kötekedtek a nyílt színen az ajtófélfák remegtek a fal megrögglyant

Gilgames és Enkidu megragadták egymást *bikákként*³¹ *birkóztak*

Gilgames *térdre* esett földön a lába kihúlt a haragja kifulladt a lélegzete hogy lélegzete kifulladt

Enkidu neki mondta Gilgamesnek egyszerinek szült anyád téged³² (...) És szólt Gilgames is:

– Mellettem állsz majd igaz testvérként,

harcban a társam!”³³

Egy burját hőséneken Hanhan Szogtó vitéz küzdelmeit így énekeltek meg:

„Szájjal szúrós szókat szóltak,

Bőszén becsmérelték egymást.

Bikaborjak párás pusztán –
Bőgve egymásra rontottak!”

Majd a hősének további részében:

„Ganig vitéz hetykén mondta:

»Ördöggel is megverekszel?

Öreg rütság, kezdjük akkor!

Ököltre, birokra keljünk?» (...)

Hanhan Szogtó bal kezével

Hatalmasan megragadta,

Melle alatt szorította,

Másik, erősebb kezével

Jobb térde alatt megcsapta.”³⁴

Homérosz eposzában (Kr. e. 8. század.) Odüsszeusz és Aiász a felövezkedés után egy kör közepére lépnek, rituális jelleget adva a birkózásnak.

„majd *fölövezkedtek s odaléptek a kör közepére,*

s mefgógták egymást ölelőn izmos kezeikkel: (...)

S lám Odüsszeusz sem tudta a földre ledönteni Aiászt,

sem pedig Aiász őt, hisz Odüsszeusz győzte erővel.

Szólt, s fölemelte; de volt Odüsszeusznak gondja a cselre:

hátul a térdhajlason ütötte, s a tagjait oldta;

hátraesett rögtön, mellére pedig nagy Odüsszeusz

hullt: körülöttük a nézők mind bámulva csodálták. (...)

S fölpattanva talán harmadszor is összeakadnak,

hogya Akhilleusz föl nem kél, s nem fékezi őket:

»Már ne tusázzatok itt, örölvé erőtök a baj közt:

győztes mindkettő: egyformán véve a díjat

menjete el, más is hadd tudjon küzdeni köztünk.«”³⁵

A bibliai, ószövetségi elbeszélésben (Kr. e. 6–5. század) Jákób Istennel való „derekas helytállása” képezi ezt a kultikus párharcot.³⁶

„Jákób pedig egyedül maradt, és tusakodott vele egy férfiú, egész a hajnal feljövételéig. Aki, mikor látta, hogy nem vehet rajta erőt, megérintette a *csípője* forgócsontját, és Jákób csípőjének a forgócsontja kiment a helyéből a vele való tusakodás közben. (...) Ekkor azt mondta neki: Mi a neved? Ő így felelt: Jákób. Erre azt mondta: Nem Jákóbnak hívnak ezután, hanem Izráelnek, mert küzdöttél Istennel és emberekkel, és győztél.”³⁷

A perzsa Ruzstem és Szuhráb párharcában mintha a falfestményünk szöveges megfogalmazását olvasnánk. (Kr. u. 10. század)

„S mikor már a hősök s a jó ménlovak

ki tudták pihenni e vad harcukat,

A sebezhetetlenek küzdelme. Szogd aranyozott ezüsttál rajza a Kr. u. 7. századból.
Kép: Jankovics Marcell: Csillagok között fényes csillag (ld. 43. sz. jegyzetet)

az ívhúrra akkorra vesszőt vetett
a híres, koros hős s a kezdő gyerek.
A testükre vért s arra párduc simult,
rá nyíl és gerely hasztalan-szállva
hullt,
zúdult bár a nyíl, mint a zápor
ha dűl,
s mint hulló levél hogyha fáról röptül.
Keserv szállta meg már a két hős
szívét,
s most megfogták egymásnak bőr-
szíj-övét;
Tahamtan ha félkézbe sziklát ragad,
az éjszínű szirt földbe meg nem ma-
rad. (...)
Lovukról lepattanva mindketten ott,
s le nem véve vértet és harc-sisakot,
s lovuk szirthez állítva, támadtak ők,
a szívük kitárván a bánatnak ők.
Oroszlán gyanánt vív a két jó vezér,
özönlött verejtékük, ömlött a vér.
A nap kélt, a nap hullt, megint
este lett,
s hol ez győz, hol az győz a másik
felett;
majd lendült az ifjú, mint bős-
z elefánt
s mint támadó oroszlán, Rusz-
tem iránt;

övét megragadván, akép rántja meg
a föld is belérendül és megremeg.³⁸

Kétségtelen, hogy a fent beidézett
szövegelemek közül Rusztem küzdel-
me áll a legközelebbi rokonságban a
falképek övharcával.

A legenda egyes jeleneinek archa-
ikus előképei, mitikus vonatkozásai³⁹,
amelyek régi mítoszokban, eposzokban,
hőseénekekben is felfedezhetőek, azt
sejtetik, hogy a 13–14. században készült
falképek egy olyan mitikus gondolko-
dás apró „emlékcserépdarabjai”, ame-
lyeket őseink átörökítettek sok évszázá-
don, évezreden keresztül. Ezen emlékek
szívósságát mi sem bizonyítja jobban,
mint az, hogy még a 16. században is a
szájhagyományban élő legendáit köl-
tők verselik meg.⁴⁰ Hogy ezen ősi kép-
zetek mögött minden esetben tisztában
voltak-e eredeti tartalmukkal, azt csak
feltételezni tudjuk. Az övfogás hajdani
kozmológiai, asztrálmítoszi tartalmát
sejthetjük, de hogy a falképfestő mű-
vész mennyire volt ezzel tisztában, azt
teljes magabiztossággal igazolni nem
tudjuk. Az viszont roppant beszédes,
hogy a szentté avatását előkészítő va-
tikáni bíborosok, a bevett gyakorlattól

eltérően László névünnepe 1192-ben,
június 27-re, a csillagjelenés napjá-
ra helyezték, azaz a nyári napforduló
időszakára, amikor az égen a Nappal
együtt álló Szíriusz⁴¹ a legfényesebb
csillag. A legendák Szent Lászlójának,
aki a „csillagok között fényességes csil-
lag”, napistenhez illő tettei és vonásai⁴²
így válnak érthetővé. A nyugati falon (a
templom legsötétebb területén) indított
falfestmény a „várból való kivonulás”,
amit a keleten felkelő nap megvilágít,
a napisten reggeli feljövételét idézi meg,
akárcsak a küzdelem nappal-éjszaka
(déli napforduló) párharca, hogy majd
a nap végén alkonyatkor „lepihenjen”.
A középkori ember, akinek életét, hit-
világát, gazdasági tevékenységét a ter-
mészet ciklikus körforgása határozta
meg, fokozottabb figyelemmel kémlelte
az eget, a csillagokat. „Eleink számára
a csillagképek nem csupán vonalakkal
összeköthető fénypontok voltak, a boly-
gók sem csak az ég pontszerű vándorai,
hanem hatalmas természet-, sors- és
történelemformáló erők megtestesü-
lései. Meghatározták az ember világ-
képét, s jelen voltak életében: ünnepe-
iben, tudományában, művészetében.”⁴³
Jankovics Marcell, idézett könyvében,
úttörő szándékkal igyekezett a falkép-
ciklus jeleneit asztrálmítoszokhoz,
csillagképekhez megfeleltetni. Figyel-
mét nem kerülte el a küzdelemjelenet
sem: „A falképen látottakat összevetve
az egykorú égi látvánnyal, és az egyip-
tomi, hindu, kínai, perzsa, görög és
finnugor párhuzamokkal, arra a követ-
keztetésre jutottam, hogy a megsebzett
kun vitéz a nyár csillagképét, az Oriont
személyesíti meg, ellenfelét, a Bikát
László herceg (a nyár kezdetén a Biká-
ban jár a Nap).”⁴⁴

Ha szemügyre vesszük az ősi mító-
szok hőseit, akkor a megfeleltetés vi-
lágossá válik. Gilgamesnek nemcsak
a félig állat Enkiduval kell „bikaként”
megküzdenie, hanem le kell győznie az
Égi Bikát is. Az egyiptomi mitológiában
Széth bika képében öli meg Oziriszt. Já-
kób Él kánaáni bikaistennel tusako-
dik. Bikákként küzdenek a burját hőse-
nekből Hanhan Szogtó és Ganig hősök.
Az oguz mondában Bikács kán⁴⁵ pusztá
kézzel tartóztatja fel a bikát, majd fejét
veszi. A bikával való küzdelem emlékét
fedezhetjük fel a Toldi mondakörben.
Szent György névünnepe is ezért a Bika
havának az indítója.

Idekívánkoznak azok az Orion csil-
lagkép⁴⁶ Rigel⁴⁷ csillagához kapcsolódó
egyetemes mitológiai hagyományok,
amelyek szerint ez a hős vagy az is-
ten lába, térdé, bokája, lábujja.⁴⁸ Legtöbb
archaikus képzet szerint sebesült vagy

Szkíta harcosokat ábrázoló aranyplakett a Kr. e. 4. századból, a Dnyeper vidékéről.
Kép: hermitagemuseum.org

sérült láb, mint a skandináv mítoszban Aurvandil lábujja, amit Thor letör, a görög Akhilleusz sarka, Oidipusz „dagadt lába”, Ataj Ulán lábujja⁴⁹ vagy kaukázusi Szoszlán térdei.⁵⁰ De ugyanezt a mitológikus hagyományt őrzik a *Hajnalka*⁵¹ magyar népmese vagy a sárkányölő típusú magyar népmesék, ahol a hős a híd alá rejtőzve sebzi meg a sárkány lova lábát, továbbá a betyárballadánk „gyökérben megbotló” hősei⁵² is. A bokának (asztragalosz csont) férfiasságot biztosító, kultikus erőt tulajdonítottak több ázsiai kultúrában. A burját hőségnek, Hanhan Szogtó születése után a lábához bivaly bokacsontot tettek⁵³, a nart hőségnek, Bartrazd nevű hőse gyermekkorában ökor bokacsontot kellett lenyeljen, hogy majd igazi vitéz lehessen a vörös szakállú óriás ellen.⁵⁴

A párhuzamok ismeretében okkal feltételezhető, hogy ha a falképek küzdelemjelenete asztrálmítoszi eredettel bír, akkor a csillagképből ismert Orion öve a kun övének feleltethető meg.⁵⁵

A mitikus gondolkodásban a hősök jó és rossz szerepkörei részlegeseek, és bármikor felcserélhetőek. Ezek alapján a hajdani csillagmítosz – a Bika és Orion⁵⁶ égi párharca – egy sajátosan magyar képi változatának kései középkori emléket találjuk a falképeken, amely a legendabeli Szent László és a kun közötti sebezhetetlenek birkózásában élt tovább. Az epikus elbeszélések

figyelembevétele alapján ezen küzdelemábrázolások archaikusabb változatát azok a párharcmotívumok jelentik, amelyekben a felek egymás övébe kapaszkodva harcolnak. A Szent László-legenda *birkózásjelenete* ebben az ősi formában eddigi ismereteink szerint az oklándi és a sepsikilyéni unitárius templomok 14. században készült falfestményein látható.⁵⁷

Jegyzetek

- 1 Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Helikon Kiadó, Budapest, 2014. 43. o.
- 2 Uo. 44. o.
- 3 Uo. 45. o.
- 4 Magyar Zoltán: Szent László a magyar művelődéstörténetben. *Korunk*, 2016/8. 30. o.
- 5 Uo. 34. o.
- 6 A kehelynek külön Szent Lászlóhoz fűződő legendája is van: a váradi ezüst csodacsésze, mint az istenítélet „igazság-kelyhe”. Érdemes összevetni a nart hősköltemény Uacamong nevű „igazság-kelyhével”. vö. Rokonaink az oszétek. Hősmondák a nartokról. In: *Jászsági Évkönyv*. Jászberény, 2007. 61. o.
- 7 Oklándon az angyali koronázás megjelenítésének egyik hangsúlyos eleme a trónszéken ülő király bal kezében levő jobbkezes kesztyű, mint hatalmi jelkép, ugyanakkor jobb kézzel a püspök felé emel egy (megfigyelésem alapján) kelyhet vagy poharat, aminek a halvány körvonalát lehet kivenni. A kesztyű

és a kehely is része volt a koronázási kellékeknek.

- 8 Lásd Jánó Mihály művészettörténetész kutatásait a szív felajánlása és a kun szokatlan gesztusa témában.
- 9 C. G. Jungot idézi: Hoppál Mihály et al.: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Budapest, 2010. 5. o.
- 10 Sashalmi-Fekete Tamás: Újabb kutatási eredmények a Szent László-legenda falképeiről. In: *Uő* (szerk.): *Székelyek a keleti végeken. Harckészültségben minden időben*. Molioris – Arany Griff Rend Egyesület – Székelyderzsi Unitárius Egyházközség, Székelyderzs – Székelyudvarhely, 2020. 38. o.
- 11 *Chronicon Pictum. Képes Krónika. 14. század*. Geréb László fordítása. Magyar Hírlap és Mecénás kiadó, Budapest, 1993.
- 12 The Crusader Bible: <https://www.themorgan.org/collection/crusader-bible/patronage>
- 13 A hasonlóságok mellett hiányoznak a legenda csatajeleneteiben gyakran felfedezhető markáns motívumok: üstök hátrahúzása, hátrafelé íjazás vagy éppen a (övfogas) párharc és a saroksebzés összetett kompozíciója.
- 14 Jékely Zsombor: Szent László kunok elleni csatájának képciklusai a középkori falfestészetben. In: *Szent László emlékkönyv*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 2021.
- 15 Jánó Mihály: A hitvalló lovagkirály. In: Isó M. Emese – Kollár Tibor – Kovács Gergely (szerk.): *Lovagkirály*. Iskola Alapítvány kiadó – Kárpátok Eurórégióért Regionális Fejlesztési Közhasznú Egyesület, Nyíregyháza – Kolozsvár, 2021.
- 16 Uo. 21. o.
- 17 Uo. 25. o.
- 18 Összevetésképpen: Oklánd falu nevét a középkori Ágnes (Anglont/Aglent) nevéből eredeztetik. vö. Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- 19 Az akvarellmásolat birkózásjelenete nem egészen pontos. Valószínűsítem, hogy övfogasos a párharc.
- 20 Sepsikilyén, Sepsibesenyő, Maksa egymás szomszédságában levő háromszéki falvak. (Homoród)Oklánd Udvarhelyszéken található, viszonylag távol e három falutól.
- 21 Sz. A. Tokarev: *Mitológiai enciklopédia*. Budapest, Gondolat kiadó, 1988, 603. o.
- 22 Kiss P. Attila: Különös kép az övcsonon – Egy ábrázolás értelmezésének nehézségei. *Élet és tudomány*, 2014/9.
- 23 A férfiasság további jelképe a láb-térd-boka, amihez a férfierő jelképeként kapcsolódik az Achilles-ín is, amelynek elvágása kasztrálás értelmű, a férfi hős végétét jelenti.
- 24 Hoppál Mihály et al.: *Jelképtár*. 234. o.
- 25 László Gyula: *A Szent László-legenda középkori falképei*. Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, Budapest, 1993, 30–32. o.
- 26 Vargyas Lajos: Honfoglalás előtti hagyományok Szent László legendájában. In: Mezey László (szerk.): *Athleta patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez*.

Szent László és a kun vitéz birkózása az oklándi unitárius templom freskóján. A szerző felvétele

- Szent István Társulat, Budapest, 1980, 12. o.
- 27 Vö. Gilgames, Él (Izráél) eredetileg a közel keleti bikaistenek emlékei. Az oguz hősmonda gyermek Bikács kánja juh bokacsonttal kockázik, mielőtt a rátámadó bikával megküzd. Vö. Adorján Imre és Puskás László (fordítás): *Dede Korkut könyve*. Európai Folklor Intézet – L'Harmattan, Budapest, 2002.
- 28 <https://www.youtube.com/watch?v=Qf1p1mvFidw&t=198s> Bökh. Mongolian wrestling.
- 29 Hidán Csaba László: A Szent László-legenda falképeinek fegyverábrázolásai. In: Sashalmi-Fekete Tamás (szerk.): *Székelyek a keleti végeken. Harckészültségben minden időben*. 52. o.
- 30 László Gyula szerint az elrabolt lány övnelkülisége, kibontott haja és pártája „az érintetlenség és az odaadás határterületein mozog”. I. m. 200. o.
- 31 A magyar néphagyomány is ismeri a „bikatáptosok” küzdelmét.
- 32 Háklár Noémi (fordítás). In: *Antik Tanulmányok*, 42. (1998).
- 33 Zsoltos Levente (fordítás): *Gilgames*. Tertia kiadó, Budapest, 2004. 13. o.
- 34 Lőrincz L. László (fordítás): *Irenszej. Burját hősnéne*. Európa, Budapest, 1976.
- 35 Devecseri Gábor (fordítás): *Homérosz: Iliász*. <https://mek.oszk.hu/00400/00406/html/>
- 36 Már az anyja méhében tusakodik a vörös és szőrös ikertestvérével, Ézsauval. Küzdelme Él, ősi kánaáni bika- és viharistennel történik.
- 37 Biblia. 1Móz 32,24–28.
- 38 Devecseri Gábor (fordítás): *Abulkászim Manszúr Firdauszi: Királyok könyve*. Európa, Budapest, 1959.
- 39 A tüzet-füstöt okádó kun, a kétszarvúság sámánkori párhuzama, leányrablás és lábsebzés ősi motívuma.
- 40 Tóth István: Szent László király emléke költészetünkben. *Vigilia*, 1992/5. 355–363. o. Legújabb érdekes összefüggés költészet és képi ábrázolás között: a székelyszentléleki Szent László és a vérmedve küzdelmének freskójelenete (Sashalmi-Fekete Tamás: *Egyedi sajátosság a középkori székelyek Szent László tiszteletében*. Magyarországtudató Intézet, Budapest, 2023. 50–51. o.).
- 41 Sumérok *Shukudu*, azaz *Íjász* névvel illeték, akárcsak a perzsák a Tir elnevezéssel.
- 42 Vízfakasztás, aranykorona, dicsfény, fehér ló, félhold alakú bárd, sebezhetlenség mind napisteni jellemzők.
- 43 Jankovics Marcell: *Csillagok között fényességes csillag*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, 2017. 8. o.
- 44 Jankovics Marcell: *Jelképkalendárium*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997. 186. o.
- 45 *Dede Korkut könyve*.
- 46 Magyar népi elnevezése Kaszás csillag, Kaszahúgy. Ld. Zsigmond Győző: *Égitest és néphagyomány*. Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 1999. 52. o.
- 47 Rigel: az arab *rijl al*, 'láb' jelentésű szóból. Egyiptomi neve, *Seba-en-Sah* ugyancsak lábat jelent.
- 48 Vö. az asztragalosz csontozat kapcsolódó hiedelmekkel.
- 49 Jankovics Marcell: *Csillagok között fényességes csillag*. 41. o.
- 50 Hoppál Mihály et al.: *Jelképtár*. 183. o.
- 51 Jankovics Marcell: *Csillagok között fényességes csillag*. 40. o.
- 52 Pl. „Lova lába megbotlott egy gyökérbe, / Így fogták el Rózsa Sándort örökre”.
- 53 Lőrincz L. László (fordítás): *Irenszej*.
- 54 Szabó Géza: A Nart-eposz a bronzkori és a kora vaskori leletek tükrében. In: Bathó Edit (szerk.): *Jászkunsági évszázadok*. Jász Múzeumért Alapítvány, Jászberény, 2014. 68. o.
- 55 Ezt a látványos három csillagot arabul *Alnitak*, *Alnilam*, *Mintaka*, azaz *zafir* öv névvel illetik. Más magyar népi elnevezéseik: Jákób lajtorjája, Bírópálca, Szent Péter pálcája, Háromkirályok.
- 56 Kultúráktól függően Gilgames, Nimród a „Nagy Vadász”, Íjász, továbbá Héraklész, Ozirisz, Väinämöinen, Odin, Sámson.
- 57 A maksai és a sepsibesenyői református templomok elpusztult falképeiről csak akvarellmásolatok maradtak fenn.

Könyveink

Fő, hogy olvassanak!

